

Sözlük

A

Adalatly – Hudaý hemişe adalatly. Ol elmydama dogry iş edýär we hemişe oňat kararlary çykarýar. Mukaddes Kitaba laýyklykda, Hudaý her bir adama, uly bolsun, kiçi bolsun, baý ýa-da garyp, parhy ýok – hemmelere adalatly garamaklygy ündeýär. Ol Öz halkyna şeýle diýýär:

«Ýagşylyk etmegi öwreniň,
adalatly agtaryň,
ezýet çekýäni halas ediň,
ýetimi goraň,
dul hatyna arka duruň» (Işa 1:17).

Kazylaryň, ýurt baştutanlarynyň, dini ýolbaşçylaryň halkyň üstünden höküm sürýändigleri üçin, Hudaý olardan adalatly kararlary çykarmagy talap edýär we adalatsyz hereketler eden ýagdaýynda, olary ýowuzlyk bilen höküm edýär.

Seret: Dogry.

Adam ata – Hudaý tarapyndan ýaradylan ilkinji ynsan. Onuň aýaly How ene bolupdyr. Olar ähli ynsanlaryň ata-enesi bolupdyr. Adam atanyň ady ýewreýçe «ynsan» diýmegi aňladýar. Gçk 2-3.

Agta – taryhyň käbir döwürlerinde dürli milletlerde agtalar hökümdarlaryň ýolbaşçylygy astynda ýokary wezipäni eýeläpdirlir. Hudaýyň gadagan edýändigini üçin, olary biçmeklik ýewreýleriň döp-dessurynda bolmandyr.

Est 2:3; Res 8:27.

Agyz beklemek – agyz beklemegiň maksady Hudaýyň huzurynda özüni pespäl tutmak ýa-da käbir pajygaly ýagdaýda ýas tutmak, gam-gussa döwri Hudaýy çagyrmak bolupdyr. Dogry durmuşda ýaşamazdan, garyplara we ejizlere adalatly garamazdan, agyz beklemekligiň hiç hili peýdasynyň ýokdugyny we munuň Hudaýyň göwnünden turmaýandygyny pygamberler halka ýatladypdyrlar.

Ser 20:26; Işa 58:3-5; Ýow 1:14; Ýun 3:5; Est 4:16.

Ahalot – Hindistanda ösýän we özeni hoşboý ysly agaç. Onuň özenini geýimlere ýa-da otaga hoşboý ys bermek üçin ulanypdyrlar.

Zeb 44:9; Sül 7:17; Ngm 4:14.

Aždarha – gadymy ýewreý düşüňesinde deňiz aždarhasy başagaýlygy aňladyp, älem-jahanyň ýaradylyşynyň irki döwürlerinde peýda bolupdyr. Käte aždarha Rahap diýlip atlandyrylypdyr (Eýp 9:3; 26:12; Işa 51:9), käte bolsa Liwýatan (Eýp 3:8; 41:1; Zeb 73:14; Işa 27:1). Şeýle hem bu milletler üçin bir nyşan, ýagny Ysraýylyň duşmany bolupdyr (Zeb 86:4). Ikinji pikir Täze Ähtde Aýanlyk kitabynda gabat gelýär, Isa Mesihe ynanýanlara garşy uruşda aždarha erbet güýçleriň nyşanydyr.

Akmak – paýhas edebiyatynda: Zeburyň käbir mezmurlarynda, Süleýmanyň

pähimlerinde, Wagyzda, Eýýupda «akmak» diňe bir akylsyz adam däl-de, eýsem, akyl-paýhasy ret edýän adamdyr. Şonuň üçin hem ol ölüm we weýrançylyk ýolundan barýan adamdyr. Beýle adam Hudaý barada we Hudaýyň islegi barada pikir etmeýän, alada etmeýän, tekepbir, gedem, biparh adam. Ol hatda dine we paýhasly öwüt-ündewe garşy çykyp, bular barada ýaman zatlary gepläp bilýär. Paýhas edebiýatynda beýan edilen häsiýetlerden başga-da akmak adam özüniň nejis gylyk-häsiýeti bilen tanalypdyr. Işaya pygamberiň kitabynyda akmak adam barada şeýle diýilýär: «Akmak bideplik bilen gepleýär, onuň niýeti pislilik etmektir, işi ýamanlyk etmek, Rebbe dil ýetirmek, açlary aç, suwsuzlary suwsuz goýmakdyr» (Işa 32:6).

Zeb 52:1; Sül 17:17-21

Seret: Nadan.

Alamot – manysy belli däl. Belki äheň, belki-de saz guraly bolmagy ähtimal. 1ÝÝ 15:21.

Aloe – Täge Äht döwründe aloe ölen adamyň jesedini jaýlamaga taýýarlamakda ulanylýpdyr.

Ýoh 19:39.

Amalekler – Ysraýyl halky Kengan ýurduny eýelemezden öň, onuň golaýynda ýaşan halk. Olar, esasan, Duz deňziniň günorta-gündogarynda, ýagny Negepde ýaşan çarwa halk bolupdyr. Msr 17:8-16; Kan 25:17-19; 1Şam 15:2, 30:1-5; 1ÝÝ 4:43.

Ammonlar – Lutuň ogly Benamynyň nesilleri. Ammonlar Jordan derýasynyň gündogarynda ýaşapdyrlar. Olar Molek hudaýyna sežde edipdirler.

Gçk 19:30-38; Kan 23:3.

Seret: Lut.

Amorlar – Ysraýyl halky Kengan ýurduny eýelemezden öň, ol ýerde

ýaşan halklaryň biri. Olar özleriniň äpet uzyn boýlary bilen tanalypdyr. Mesopotamiýanyň tutuş töwereginde özüniň şäherleri we hanlary bilen amorlar örän güýçli halk bolupdyr. Ysraýyllar Kengana çozan wagtynda, olar, esasan hem, Jordan derýasynyň gündogarynda we Iordanyň günbatar daglarynda ýaşan Og hem Sihon atly iki hanyň hanlygyndaky güýje daýanypdyrlar.

Gçk 10:16; 15:16; Çöl 13:29; 21:13-34; Amo 2:10.

Seret: Kenganlar.

Anaklar – Ysraýyl halky eýelemezden öň, Kengan ýurdunyň golaýynda ýaşan halklaryň biri. Olar Hebron galasynda we onuň daş-töwereginde ýaşapdyrlar. Anaklar üç urugdan ybarat bolup, olar Nefilleriň nesilleri bolupdyrlar.

Kan 9:2; Ýeş 11:21,22.

Seret: Nefiller.

Araba düzlügi – Jordan derýasynyň düzlüginde Duz deňziniň günorta-demirgazygyna çenli ýaýylyp gidýän gury we tekiz ýer.

Çöl 22:1; 26:3.

Arameý dili – bu dil ýewreý diline degişlidir. B. e. öň VI asyrdan bu esasy dil hökmünde ösüp, gadymy ýakyn Gündogarda (häzirki Orta Gündogarda) diplomatiýa we täjirçilik üçin ulanylýpdyr. Ysraýyllar Babyl sürgüninden dolanyp gelenlerinden soň, halk ýewreý diline garanda arameý dilinde has köp geplemäge başlapdyr. Köne Ähtiň käbir bölekleri arameý dilinde ýazylypdyr, ýagny Ezr 4:8–6:18; 7:12-26; Dan 2:4–7:28. Isanyň döwründe bu dil ýahudylar we Isa tarapyndan giňden ulanylýpdyr, şonuň üçin Täge Ähtde birnäçe arameý sözleri bar.

2Pat 18:26,28; Mat 5:22; Ýoh 5:2; 19:13.

Seret: Ýewreý.

Arfa – kirişli saz guralynyň bir görnüşi. Zeb 32:2; 56:9.

1624-nji sahyypadaky surata seret.

Artemis – grekleriň zenan hudaýynyň ady, oňa aýratyn Aziýa welaýatynda sežde edipdirler. Gadymy dünýäniň ýedi gudratynyň biri bolan onuň buthanasy Efes şäheriniň edil daşynda ýerleşipdir. Res 19:24-35.

Arwah-jyn – Şeýtana gulluk edýän erbet ruhdur. Ol adama zyýan ýetirip ýa-da ony eýeläp bilýär. Isada olary kowup çykarýan gudrat bolupdyr we Ol arwah-jyn eýelän adama şypa beripdir. Resullara hem Isanyň ady bilen arwah-jynlary kowup çykarmak gudraty berlipdir.

Mat 8:16; Luk 8:26; Res 8:7; 16:18.

Arýopagus – Gresiyanyň Afiny şäherindäki baýyrlyk. Afiny şäheriniň möhüm adamlary bu baýyrlykda duşuşyp wajyp meseleler barada geňeşipdirler. Bu adamlaryň geňeşi hem Arýopagus diýlip atlandyrylypdyr.

Res 17:19,22,34.

Aşera – hasyl berýän iň möhüm zenan hudaýy hasaplanyp, oňa Kenganda we Siriýada sežde edipdirler. Bu zenan hudaýy köplenç Bagal hudaýy bilen gatnaşypdyr. Adamlaryň oňa sežde etmek üçin üýşen ýerinde, onuň agaçdan ýa-da daşdan ýonulyp ýasalan heýkeli dikilipdir.

Msr 34:13; Kan 7:5; 12:3; 16:21.

Aştoret – Suruň we Sidonyň esasy zenan hudaýy bolup, oňa Müsürde we Kenganda sežde edipdirler.

Ser 2:13; 2Pat 23:13.

Aşur – b. e. öň IX we VIII asyrlarda Aşur Ysraýylyň gündogarynda güýçli imperiýa bolupdyr. Onuň paýtagt şäheri bolan Ninewe häzirkî demirgazyk Yrakda ýerleşipdir. B. e. öň 722-nji ýylda

aşurlar Ysraýyl patysalygyny basyp alypdyrlar we köp adamlary ýesir edip äkidipdirler. Soňra aşurlar öz imperiýasynyň beýleki böleklerinden adamlary Ysraýylyň ýurdunda ornaşdyrypdyrlar. Öz ýurdunda galan ysraýyl halky bu adamlar bilen gyz alşyp-berşipdir. Aşurlar Ýahuda patysalygynyň hem üstüne çozupdyrlar, emma ýeňip bilmandirler. Soňrak Ninewe paýtagty Hudaýyň jezasy hökmünde duşmanyň ýeňiji goşunlary tarapyndan bütinleý weýran edilipdir.

2Pat 18:9–19:36; Nah 1-3.

Aýanlyk – käwagt pygamberlere Hudaý tarapyndan aýanlyk berilýär. Onda häzirkî we geljekki zatlar barada görnüş bolýar. Şeýle aýanlyklarda Hudaý Öz merhemetini we hökümünü görkezýär. Gçk 41:25; Msr 6:3; Işa 40:5; 45:21; 65:1; Hab 1:1; Rim 1:17; 1Kor 14:26.

Seret: Görnüş.

Aziýa – Täze Äht döwründe Rim imperiýasynyň iň baý welaýaty bolupdyr. Bu günki gün bu welaýat Türkiýäniň araçäklerinde ýerleşýär.

Res 19:10; Rim 16:5; 1Kor 16:19.

Karta seret.

B

Babyl – Babyl şäheri Babyl imperiýasynyň paýtagty bolupdyr we ol häzirkî günorta Yrakda ýerleşipdir. B. e. öň 586-njy ýylda babyllylar Ýahuda patysalygyny basyp alypdyrlar we köp adamlary Babyla ýesir edip äkidipdirler. 2Pat 25:1-12.

Seret: Ýahuda.

Bagal – kenganlar tarapyndan sežde edilen harasat hudaýy. Bagal sözi aslynda «hojaýyn», şeýle hem «är» diýmegi aňladýar.

1Pat 18:1-45; Ýer 7:9; Hoş 11:2.

Baş ruhany – Lewiniň nesli bolan Harun pygamber we onuň ogullary Hudaý tarapyndan ruhany bolmaklyga saýlanypdyrlar. Olar Mukaddes çadyrda Hudaýa hyzmat edipdirler. Harun pygamber ilkinji Baş ruhany hökmünde saýlanypdyr. Diňe Baş ruhana Iň mukaddes otaga girmäge rugsat edilipdir. Ol ysraýyllary günälerinden saplamak üçin ol ýere ýylda bir gezek «Günäden saplanma» günü giripdir. Ýewreýler kitabyň awtory Isany kämil Baş ruhany hökmünde beýan edýär. Msr 28; Lew 16.

1623-nji sahypany surata seret.

Başan – bu günorta Siriýanyň tekiz jülgeleri we baýrylyklary. Ol Jelile kölüniň we Iordan derýasynyň gündogar tarapynda ýerleşýär. Başan Gilgat etrabynyň demirgazygynda bolup, özüniň semiz sygyrlary we bol hasyly bilen meşhur bolupdyr.

Ýeş 12:5; 13:11; Kan 3:10.

Baýram ýyly – her elli ýyldan ysraýyl halky toprak, miras, karz we gullar babatda Hudaý tarapyndan berlen ýörite düzgünleri berjaý etmeli bolupdyr.

Lew 25:1-34.

Baýramçylyklar – Mukaddes Kitapda ysraýyl halky tarapyndan bellenen birnäçe möhüm baýramçylyklar aýdylyp geçilýär. Aşakdaky sanawda bu baýramlaryň atlary berilýär:

Çatma baýramy
Ellinji gün baýramy
Galla baýramy
Günäden saplanma günü
Hasyly baýramy
Pesah baýramy
Petir baýramy
Purym baýramy
Surnaý baýramy
Täze Aý baýramy

Bu baýramlar baradaky maglumatlary sözlükden, olaryň hersiniň adynyň aşagyndan tapyp bilersiňiz.

Bereket –

Seret: Ýalkamak.

Beýelzebul – arwah-jynlaryň ýolbaşçysynyň ady. Bu at «Bagalzebupdan» gelip çykandyr; Bagalzebup Köne Äht döwründe ysraýyllara golaý ýaşan halklaryň sežde eden hudaýlarynyň biridir (2Pat 1:2-16). Beýelzebulnyň beýleki ady şeýtandyr.

Mat 10:25; 12:21,24,27; Mar 3:19,22,22; Luk 11:15,18,19.

Seret: Şeýtan.

Bu dünýäniň hökümdary –

Seret: Şeýtan.

But – daşdan, agaçdan ýa-da başga bir zatdan ýasalan heýkel, adamlar olary hudaý hökmünde hasaplap, sežde etmek üçin ulanypdyrlar. Bularyň käbiri seždegähde saklar ýaly uly bolupdyr, käbiri öýde saklar ýaly kiçi bolupdyr.

Msr 20:4; Işa 40:19-20.

Seret: Öý butlary.

Bütünleý ýok etmek – Hudaýyň Öz halkyna söz beren ýurdunda uruşdan soň olja düşen emlägi, ýagny ýesirleri, haýwanlary we harytlary ysraýyl halkynyň bähbidi üçin alynman, eýsem bütünleý ýok etmek arkaly Hudaýa bagyş edilipdir. Ýeş 6:17-21.

Ç

Çatma baýramy – ýewreýleriň senenamasy boýunça ýedinji aýyň, ýagny Tişri aýynyň (muňa Etanym aýy hem diýlipdir) on bäşi bilen ýigrimi biri aralygynda, Günäden saplanma güniniň yz ýany belleniipdir. Bu hepdäniň dowamynda ysraýyl halky Müsürden Kengana barýança, çölde azaşyp gezen döwrüni ýatlapdyr. Halk Hudaýa

bellenen gurbanlyklary hödürläpdir we çatmalarda ýaşapdyr. Bu baýramçylyk iň soňky gallanyň we miweleriň ýyg-nalýan döwri bolupdyr, şonuň üçin bu döwürde hasyl toýy tutulypdyr. Müs 23:16, 34:22, Lew 23:33-36, 39-43, Çöl 29:12-34, Kan 16:13-15, Zek 14:16-19.

D

Dagon – bu piliştileriň hudaýy bolup, onuň göwresiniň ýarysyndan ýokarsy adam, aşaky ýarysy balyk hökmünde suratlandyrylypdyr. 1Şam 5:2.

Dawut galasy – Sion dagynda Iýerusalimiň köne bölegi, Dawut pygamberiň ýabuslylaryň ilatyny basyp alan ýeri. 2Şam 5:6-9; 1ÝÝ 11:5.

Seret: Içki gala.

Dawut Ogly – Hudaý hezreti Dawut patyşa onuň nesilleriniň biriniň müdimilik şalyk sürjekdigini söz beripdir (2Şam 7:12-16; Işa 9:6-7). Isanyň döwründe ýahudylar bu Patyşa garaşypdyrlar we Ony Mesih diýip atlandyrypdyrlar. Isa garaşlyan Patyşa hökmünde tanalypdyr we Ol Dawut Ogly diýlip atlandyrylypdyr. Mat 9:27; 15:22.

Seret: Hudaýyň Ogly; Mesih.

Dawut pygamber – çölde çopançylyk edip ýörkä, Hudaý Dawudy ysraýyl halkyna patyşa edip saýlaýar. Ol Iýerusalimi basyp alyp, ony paýtagt şäheri etmek bilen düşmanlarynyň üstünden ysraýyl halkyna ýeniş getiripdir. Dawut pygamber dogruçyl hem adalatly patyşa bolupdyr, ýöne ol hem günä edipdir. Şeýle hem ol sazanda we şahyr bolupdyr, ol köp sanly mezmurlar ýazypdyr, bular soňra Zebur kitabynyň bir bölegi bolupdyr. Dawut pygamberden soň onuň ogly Süleýman pygamber patyşa bolupdyr. Dawut Hudaýa örän sadyk bolupdyr,

Hudaý diňe Dawudyň neslinden biriniň hemişelik patyşa boljakdygyna söz beripdir. Mattanyň Hoş Habary kitabyny açanymyzda, ol ýerde Hudaýyň Dawuda söz beren nesliniň Isadygy hakda gür-rüň berilýär.

1Sa 16:13-23; 17:12-58; 2Sa 7; 11; Zeb 88:4; Mat 1:1; Rim 4:6; 2Ti 2:8; Aýn 5:5.

Dekapolis – Samariýa bilen Jeliläniň gündogaryndaky on şäher, olar Grek imperiýasy döwründe gurlupdyr. Isanyň döwründe olar Rim imperiýasyna degişli bolsalar-da, özleri hökümdarlyk edipdirler.

Mat 4:25; Mar 7:31.

Deri keseli – Köne we Täge Äht döwründe deri keseliniň köp dürli görnüşleri bolupdyr. Deri keseliniň haýsam bolsa birine ýolugan adam, bu kesel beýleki-lere ýokuşmaz ýaly we ol başga adamy elläp, ony-da haram etmez ýaly, başga-lardan aýry saklanypdyr.

Lew 13:45-46; 2Pat 5:1-27; Mat 8:1-4; Luk 7:22.

Dikme daş – bu uzyn daş bolup, dim-dik goýlupdyr. Bu dikme daş kimdir biriniň mazaryny bellemek üçin ýa-da möhüm bir zady ýa-da adamy ýatlamak üçin görkezme hökmünde ulanylypdyr. Olar keramatly hasaplanypdyr.

Gçk 28:18-22; 35:20; Msr 24:4; 2Şam 18:18.

Doga-dileg etmek – Mukaddes Kitap-da doga-dileg etmek – kitapdan okamak ýa-da ýat tutup aýtmak däl-de, adaçka kalbyňdaky zatlary Hudaýa ýürekden beýan etmektir. Şeýle hem doga-dileg etmek, köp halatda Hudaýa alkyş aýtmagy ýa-da Ondan kömek sorap ýalbarma-gy aňladypdyr. Mukaddes Kitap bize durmuşymyzyň ähli ugurlary babatda, şeýle hem öz tanaýan we bütin dünýäden eşidip, hatda tanamaýan adamlarymyzyň hem mätäçlikleri dogrusynda Hudaý

bilen gepleşip bilýändigimizi öwredýär. Isanyň bize nädip dogra-dileg etmelidigini öwreden nusgasy Mattanyň Hoş Habarynyň 6-njy babynyň 9-13 aýatларыnda we Lukanyň Hoş Habarynyň 11-nji babynyň 2-4 aýatларыnda görkezendir. 2Şam 7:27; Zeb 6:10; 141:2; Mat 6:9-13; Luk 11:2-4; Ýak 5:12-18; 1Pet 4:7; Fil 4:6; Kol 4:2; 1Tim 2:1-4.

Seret: Sežde etmek.

Dogry – Mukaddes Kitap Hudaýyň dogrudygyny öwredýär, Onuň ähli işleri dogrudyr. Şonuň üçin hem Hudaýyň halky Onuň buýruklaryna tabyn bolmak bilen, Onuň huzurynda dogry işleri etmäge çagyrylandyr. Işaya pygamber halka: «Adalaty saklaň, dogry işleri ediň» diýip, öwüt-ündew edipdir (Işa 56:1). Täge Ähtde daşky görnüşi dogry, emma içi erbetlikden doly adamlaryň hakykatda kimdigini Hudaýyň bilýändigini Isa bize duýdurýar. Şeýle adamlar Hudaýyň jезasyndan gaçyp gutulmazlar. Pawlus Hudaýyň Ybraýym pygamberi imany sebäpli dogry hasaplandygyny öwredýär, edil şunuň ýaly, biz hem Hudaý tarapyndan dogry adamlar hasaplanmak isleýän bolsak, onda Hudaýyň saýlap-seçen Isa Mesihine iman etmelidir.

Gçk 6:9; 15:6; Kan 12:25; Zeb 33:16; 63:11; Mat 13:49; Rim 4:3.

Seret: Adalatly.

E

Efiopiya – Mukaddes Kitapda Efiopiya diýlip terjime edilen ýere häzirki Sudanyň bir bölegi we günorta Müsür, şeýle hem Efiopiýanyň demirgazyk bölegi girýär.

2Şam 18:21; Işa 11:11; 18:1; 20:3; Res 8:25.

Efot –

1. dini dabaralar geçirilýän wagty Baş ruhanynyň geýýän ýeňsiz üstki

eşigi. Gursakçada saklanýan Urym we Tummym efodyň öň tarapyna baglanydyr (Msr 28:6-14).

2. Zygyr matadan edilen eşikleri ruhanylar we hezreti Dawut patyşa geýipdir (1Şam 22:18; 2Şam 6:14).

3. Sežde edilýän bir zat (Ser 8:26-27; 17:5).

Seret: Gursakça; Urym we Tummym. 1621-nji sahypadaky surata seret.

El goýmak – Mukaddes Kitapda adamlar başga bir adama pata bermek we täze wezipä bellenendigini ygılan etmek üçin onuň üstüne elini goýupdyrlar. Isa adamlara pata berende, şeýle hem şypa berende, elini olaryň üstüne goýupdyr. Edil şunuň ýaly, resullar adamlaryň üstüne ellerini goýanларыnda, olar Mukaddes Ruhy kabul edipdirler ýa-da şypa alypdyrlar.

Gçk 48:14; Çöl 8:10; Mar 10:16; Luk 4:40; Res 6:7; 13:3; 19:6.

Ellinji gün baýramy – Isanyň döwüründe ysraýyllaryň Galla baýramy grekçe «Pentikost» diýlip atlandyrylypdyr, bu Ellinji gün diýmegi aňladypdyr. Sebäbi Galla baýramy Pesah baýramyndan elli gün soň bellenilipdir.

Res 2:1

Seret: Galla baýramy; Pesah baýramy.

Elýasa pygamber – Ylyas pygamberden soň, onuň hyzmatyny dowam etdiren pygamberdir. Ol hem Ylyas pygamber ýaly köp gudratlar görkezipdir.

1Pat 19:16-21; 2Pat 2-13.

Epikurçy filosoflar – epikurçylar Epikur atly filosofyň taglymatларыna eýeripdirler. Ol adamlaryň durmuşda bagtly bolmalydyklaryny we agyry bilen gorkyny aýryp taşlamalydyklaryny öwredipdir.

Res 17:18.

Ä

Äht – Mukaddes Kitapda Hudaý bilen ynsanlaryň arasynda baglaşylan esasy baş äht bar:

1. Nuh bilen baglaşylan äht (Gçk 6:18; 9:8-17).

2. Ybraýym bilen baglaşylan äht (Gçk 15; 17).

3. Kanun babatda ysraýyl halky bilen baglaşylan äht (Msr 19:5; 24; Kan 4:13).

4. Dawut bilen baglaşylan äht (2Şam 7:8-16).

5. Isa Mesihniň üsti bilen baglaşylan täze äht (Ýer 31:31-34; Luk 22:20; Ýew 8:6-13).

Gçk 9:9-17; 15:18; Msr 6:3-6; 19:5-6; 2Şam 5:3; Zeb 88:4-5.

Äht sandygy – agaçdan ýasalyp, alty-na gaplanan sandyk bolupdyr. Ýüzüne On tabşyryk ýazylan iki ýasy daş bölegi hem onuň içinde saklanypdyr. Sandygyň gapagynyň üstünde ganatlaryny ýaýyp oturan iki sany kerubyň şekili bolupdyr. Bu sandyk mukaddes bolupdyr we Hudaýyň huzury onuň töwregini gurşapdyr, oňa el degirmek gadagan eken. Sandyk çadyryň In mukaddes otagynda adamlardan gizlen saklanypdyr, soňrak bolsa ybadathana göçürilipdir. Diňe Günäden saplanma günü baş ruhany oňa ýakyn baryp bilipdir, ol ýany bilen tütetgi alypdyr, munuň tüssesi bolsa sandygyň gapagyny görünmez ýaly ruhanydan gizläpdir.

Msr 25:10-22; 26:33; Lew 16:13-15; Çöl 10:33-36; Ýeş 3; 1Şam 5; 2ÝÝ 5:2-10.

Seret: Baş ruhany.

F

Faraon – bu at Müsür patyşasy üçin berlen atdyr.

Gçk 12:10-20; Msr 1-14.

Fariseýler – Isanyň döwründe fariseýler ýahudylaryň dolandyryan mejlisinde güýçli topar bolupdyr. Olar saddukeýler bilen işleşipdirler, emma olardan tapawudy, fariseýler adamlaryň direljekdigine ynanydyrlar. Fariseýler Hudaýyň Musa beren ähli kanunlaryny bilipdirler we olar adamlara bu kanunlary edil ýazylyşy ýaly ýerine ýetirmegi öwredipdirler. Şeýle hem olar özleriniň Kanuna goşan döp-dessurlaryny we düzgünlerini halka öwredipdirler.

Mat 15:1; Luk 11:39; Luk 20:27; Ýoh 11:46.

Seret: Mejlis; Saddukeýler. 1626-njy sahypadaky surata seret.

Finikiya – Ortaýer deňziniň kenaryndaky meýdana grekler Finikiya diýip at beripdirler. Häzirki wagtda bu ýer Liwanyň bir bölegidir. Sur we Sidon onuň in wajyp şäherleri bolupdyr, olaryň halky meşhur deňizçiler we söwdagärler bolupdyr.

Res 11:19; 15:3; 21:2.

G

Gala derwezeleri – galalaryň we şäherleriň töwregi gorag üçin diwarlar bilen örtülipdir. Derwezeleriň önündäki açyk meýdan adamlara duşuşmak üçin amatly ýer bolupdyr, şeýle hem bu ýer höküm yglan edilýän, jemgyýetçilik ýygnaklary geçirilýän we söwda-satyk edilýän ýer bolupdyr.

Rut 4:1-11; 2Şam 19:8.

Galla baýramy – ýewreýleriň senenamasy boýunça üçünjü aýyň, ýagny Siwan aýynyň altsyna bellenipdir. Bu tomusda, Pesah baýramyndan soňra yedi hepde geçensoň bellenipdir. Şol yedi hepdäniň dowamynda hasyl ýygnalypdyr, arpa-dan başlap, bugdaýa çenli ýygnalypdyr. Şol gün ysraýyl halky Hudaýyň hasyla beren berekedi üçin toý edip, her dürli

sadakalar getiripdir. Isanyň döwründe bu baýram Ellinji gün baýramy hökmünde meşhur bolupdyr.

Lew 23:15-21; Kan 16:9-12.

Seret: Ellinji gün baýramy; Pesah baýramy.

Galla sadakasy – bu sadaka köplenç hasyl üçin minnetdarlyk bildirilip, Hudaýa we ruhanylara sowgat hökmünde berlipdir. Bu sadaka çig ýa-da bişen galla bolupdyr, ýa-da olar gallany üwäp, uny ýag we ýakymly ysly zatlar bilen garyp, ondan bir zatlar bişirip getiripdirler.

Msr 40:29; Lew 2:1-16; 6:14-17; 23:9.

Gan – Töwratda gan gaty möhüm zat hasaplanýar. Gan diňe Hudaýa degişli bolan durmuş gaby hasaplanýldy, şonuň üçin kimdir biri öldürilse, şol gan akan toprak haram saýyldy. Haýwan öldürilende, onuň ganyny ýere akdyrypdyrlar. Hiç kime ol gandan içmäge ýa-da nahar taýýarlamaga rugsat edilmändir. Gurbanlyklar hödürülenende, mallaryň gany adamlary we gurbanlyk sypalaryny mukaddes etmek üçin ulanylypdyr.

Gçk 4:10f; 9:4; 37:26; Msr 29:21; Lew 1:5; 16:18-19; 17:10-11.

Girgaşlar – Ysraýyl halky Kengan ýurduny eýelemezden öň, ol ýerde ýaşan halklaryň biri

Gçk 15:21.

Seret: Kengan.

Gitit – manysy belli däl. Saz gural-larynyň bir görnüşi bolmagy ähtimal.

Zeb 8:1; 80:1; 83:1.

Gomora – Öli deňziň demirgazygyn-daky Jordan jülgesinde ýerleşýän bir şäher. Halkynyň eden pislikleri sebäpli Gomora Sodom şäheri bilen birlikde Hudaý tarapyndan weýran edildi.

Gçk 19; Isa 1:9; Ýer 23:14; Mat 10:15.

Gögüň Şalygy –

Seret: Hudaýyň Şalygy.

Gök – bu asmandan-da ýokarda bolup, Hudaýyň we Onuň perişdeleriniň ýaşayan ýerini aňlatmak üçin ulanylypdyr. Täge Ähtde Isanyň gökden gelendigi we ölümden direlenden soň, ýene göge göterilendigi, şeýle hem Höküm günü Onuň ýene geljekdigi aýdylýar. Kim Isa ynanyan bolsa, Onuň bilen bile göge göteriler. Aýanlyk kitabynda täze gögüň we täze ýeriň şekili suratlandyrylýar.

Gçk 1:30; 21:17; Ýeş 5:14; 1Pat 8:27,30; Zeb 52:3; Mar 11:25; Ýoh 6:41-51; 2Kor 5:1,2; Fil 3:14,20; 1Sal 4:16; 2Sal 1:7-8; Aýn 21:1-4.

Görgür –

Seret: Pygamber.

Görnüş – kimdir birine başgalara ýetirmek üçin berilýän habar. Hudaýdan gelen görnüşler Köne Ähtde, esasan hem Pygamberlik kitaplarynda beýan edilýär. «Görnüş» we «aýanlyk» sözleriniň manysy biri-birine örän ýakyn. Çöl 12:6; Res 10:9-16.

Seret: Aýanlyk; Pygamber.

Grekler – Isgender Zülkarneýniň we onuň goşunynyň basyp alan çäklerinde ýaşayan halklaryň hemmesi diýen ýaly grek medeniýetini we dilini kabul edipdirler. Şonuň üçin-de, Isa Mesihniň döwründe ýaşan ýahudylar arameý dilinde däl-de, grek dilinde gürlleşýärdiler. Grek medeniýeti olaryň dünýägaraýşyna we pikirlerine güýçli täsirini ýetirýärdi. Şoňa görä-de, Täge Ähtiň kitaplary grek dilinde ýazylandyr.

Gurbanlyk sypasy –

Seret: Sypa.

Gurbanlyklar – Köne Ähtde beýan edilen esasy gurbanlyklar şulardyr: Ýakma gurbanlygy; Salamatlyk gurbanlygy; Günä gurbanlygy; Ýazyk gurbanlygy. Gurbanlyklar baradaky maglumatlary bu sözlükde olaryň hersiniň adynyň aşagyndan okap bilersiňiz.

Gursakça – bu baş ruhany tarapyndan geýlip, efodyň üstünden baglanydyr. Gursakçanyň ýüzüne Ysraýylyň on iki tiresiniň her biri üçin on iki sany gymmatbaha daş tikilipdir. Onuň içinde keramatly saýylan iki zat, Urym we Tummym bolupdyr.

Msr 28:4-30

Seret: Efot; Urym we Tummym.

Günä gurbanlygy – bir adam ýa-da tutuş halk Rebbiň beren buýrukларыny tötänden bozanda, şu gurbanlyk arkaly ruhany olary günälerinden saplapdyr. Lew 4:2-35.

Günäden saplanma günü – bu ýewreýleriň senenamasy boýunça ýedinji aýyň, ýagny Tişri aýynyň (muňa Etanym aýy hem diýlipdir) onuna bellenilipdir. Bu Surnaý baýramyndan soň güýzde bolupdyr. Şol gün adamlar işlemän, dync alypdyrlar we agyz bekläpdirlär. Ruhanylar özlerini we halky eden günälerinden saplamak üçin, şeýle hem Mukaddes çadyry we gurbanlyk sypasyny tämizlemek üçin bellenilen gurbanlyklary hödürläpdirlär. Bu ýylyň dowamynda iň möhüm baýram bolupdyr.

Lew 16.

Gyrnak aýal – bu gyrnak ýa-da ýesir alnan aýal bolupdyr. Onuň maşgalada derejesi hemişelik eken, belli bir hukuky bolupdyr, emma hojaýynyň aýaly bilen deňhukukly bolmandyr.

Gçk 22:24; 2Şam 5:13; IPat 11:3.

Gyzyl deňiz – Köne Ähtde bu at Gyzyl deňiz diýlip terjime edilýär, ol sözme-söz «Ýam suf» bolup, «Gamyş deňzi» diýmegi aňladýar. Kâbir alymlar «Ýam suf» Müsür bilen Ysraýylyň arasynda ýerleşýän bir aýlagy aňladýar diýip pikir edýärler.

Msr 10:19.

H

Haça çüýlemek – Rim imperiýasynyň elhenç jenaýat edenleri haça çüýläp, olara ölüm jezasyny bermeklik adaty bolupdyr. Ol ýerde esgerler ol adamy haça çüýläpdirlär ýa-da ýüp bilen haça baglapdyrlar. Soňra haçy dikläpdirlär we ol adam demi gutaryp ölýänçä, şol haçda durupdyr. Haçda çüýlenip öldürilmek uly masgaraçylyk hasaplanydyr. Mat 27; Mar 15; Luk 23; Ýoh 19.

Halasgär – Köne Ähtde Hudaý Halasgärdir, sebäbi Ol Öz halkyny düşmanларыndan halas etdi. Pygamberleri arkaly geplemek bilen, Hudaý Özüni Halasgär diýip atlandyryar. Ýewreýçe «Ýeşuwa» diýen at «Reb – Halasgär» diýmegi aňladýar. Ýeşuwa we Isa diýen iki adyň ýewreýçe ýazylyşy «Ýehoşuwa» diýen sözden gelip çykýar. Ýusuba görnen perişde Isanyň Öz halkyny günälerinden halas etjekdigini habar berýär. Isanyň doglan gijesi Jebraýyl perişde «Siziň üçin Halasgär doguldy» diýip jar edýär. Işa 43:3; Mat 1:21; Luk 2:11.

Hantagta – Rebbe hödür edilen çörekleri goýmak üçin ýörite ýasalan tagta. Hantagta agaçdan ýasalyp, sap altyna gaplanydyr. Ol Mukaddes çadyryň içinde, soňrak Iýerusalimdäki ybadathanada goýlupdyr.

Msr 25:23-30, 26:35.

Seret: Hödür çöregi.

Hasyl baýramy – bu ýewreýleriň senenamasy boýunça ýedinji aýda, ýagny Tişri aýynda (muňa Etanym aýy hem diýlipdir) edil Günäden saplanma güniniň yz ýany bellenilipdir. Tişri aýy güýz paslynda bolupdyr. Bu Çatma baýramynyň bir bölegi bolup, Köne Ähtde iki gezek gabat gelýär.

Msr 23:16; 34:22.

Seret: Çatma baýramy.

Heläkçilik ýeri –

Seret: Ölüler dünýäsi.

Eýp 26:6; 28:22; 31:12; Zeb 87:12.

Hepdäniň birinji güni – bu ýewreýle-riň senenamasy boýunça ýekşenbe güni.

Hermon dagy – Ysraýyl topragynda iň beýik dag bolup, ýurduň demirgazy-nynda ýerleşipdir.

Hetler – Ysraýyl halky Kengan ýur-duny eýelemezden öň, ol ýerde ýaşan halklaryň biri. B. e. öň 1200-nji ýylda olaryň uly imperiýasy bolupdyr, häzirki Türkiýäniň bir bölegi bolupdyr.

Seret: Kengan.

Gçk 10:15.

Higaýon – bu saz guralynyň bir görnüşi.

Zeb 9:17.

Hirod – Täze Ähtde Hirod diýlip at-landyrylýan dört adam bar:

1. Isa doglan wagty Ýahudanyň patyşasy bolan, Beýik Hirod diýlip atlandyrylan patyşa. Isa bäbekkä Ony öldürmäge synanyşan hem şoldy (Mat 2:1-22; Luk 1:5).

2. Isa wagyz eden we gudratlar gör-kezen döwri Jelilede patyşa bolan Hirod Antip. Doganynyň aýaly Hiro-diýa öýlenen we Ýahýa çümdürijiniň kellesini çapmagy buýran hem şoldy. Ýahudylar Isany haça çüýlemezden öň, şu Hirod tarapyndan tutup getirýärler. (Mar 6:14-29; Luk 23:6-12).

3. Patyşa Hirod Agrip birinji, irki ýygnakda Isanyň yzyna eýerenleri yzarlan adam. Ol Ýahýanyň dogany Ýakuby öldürdýär (Res 12:1-23).

4. Patyşa Hirod Agrip Ikinji, Pawlus imperator tarapyndan höküm edilme-gi üçin Rime iberilmezden öň, ony öz ýagdaýy bilen tanyşdyrýar (Res 25:13–26:2; 26:19, 27-32).

Hiwiler – Ysraýyl halky eýelemezden öň, Kenganda ýaşan halklaryň biri. Olar ýurduň merkezinde ýaşapdyrlar.

Gçk 10:17; Msr 3:17; 13:5.

Seret: Kengan.

Horep –

Seret: Sinaý.

Horylar – Ysraýyl halky eýelemez-den öň, Kenganda ýaşan halklaryň biri. Gçk 14:6; 36:20-30; Kan 2:21-22.

Seret: Kengan.

Hossar – gadymy Ysraýylda hossa-ryň dürli jogapkärçiligi bolupdyr. Onuň garyndaşy öldürilende, gandardan hun alypdyr. Maşgalada miras galar ýaly, oňa satylan emlägi yzyna satyn almaga rugsat edilipdir.

Çöl 35:12-27; Rut 4:1-8; Eýp 19:25;

Hoş habar – Täze Ähtde bu söz Isa-nyň ölümi we Onuň ölümden direlme-gi arkaly Hudaýyň Şalygynyň berkarar bolandygy, Oňa ynanýanlaryň halas edilendigi baradaky habar.

Mat 4:23; Mar 1:15; Rim 1:16; 1Kor 15:1-11; Gal 1:11.

Hoşboý ysly gamyş – atyrlar we ýaglar almak üçin ulanylan gamşyň bir görnüşi. Msr 30:23; Nag 4:14; Işa 43:24; Ýrm 6:20; Ezk 27:19.

Hoşéya pygamber –

Seret: Hoş 1; Rim 9:25.

How ene – How ähli adamzadyň enesi bolupdyr, onuň ady ýewreýçe «ýaşayşy» diýmegi aňladypdyr.

Gçk 3:20.

Hödür çöregi – çadyrda, soňra yba-dathanada hantagtanyň üstünde goýlan on iki sany petir çöregi. Çörekler hantag-tada bir hepdeläp galdyrylypdyr. Soňra täze on iki çörek bilen çalşyrylypdyr. Hantagtdan aýrylan bu çörekleri di-ňe ruhanylara iýmäge rugsat edilipdir.

Lew 24:5-9; 1Şam 21:4

Seret: Mukaddes otag.

Hudaý – gögi we ýeri, ýagny tutuş älem-jahany ýaradan Hudaýdyr. Hudaý başga-da ençeme atlar bilen atlandyrylypdyr, emma olaryň hemmesi şol bir Hudaýy aňladypdyr: Reb, Beýik Hudaý, Hökmürowan Reb, Mukaddes.

Seret: Reb.

Hudaýyň Guzusy – Ýahýa çümdüriji Isa Mesihi Hudaýyň Guzusy diýip atlandyrylar. Ýahudylaryň urp-adatlarına göre, Hudaý olaryň günälerini bagyşlamagy üçin, olar janly soýup, Hudaýa gurbanlyk beripdirler. Bu gurbanlyk arkaly olar Hudaýyň nazarynda päk saýylypdyr. Ýahýa, belki, bu gurbanlygy göz önünde tutup, Isany şeýle atlandyrandyr. Belki-de, Ony Pesah guzusy öydüp pikir edendir. Pesah baýramynda ysraýyllar janly soýup, özleriniň nowbahar ogullarynyň şol janlynyň gany arkaly ölüm perişdesiniň elinden halas bolandyklaryny ýatlapdyrlar. Aýanlyk kitabyňyň 5-nji babynda beýan edilen görnüşde Mesih Guzy hökmünde suratlandyrylýar.

Ýoh 1:29, 36; Lew 4:32; Msr 12:21-27.

Seret: Günä gurbanlygy; Pesah baýramy.

Hudaýyň Ogly – Köne Ähtde «Hudaýyň Ogly» patyşalar üçin, iň möhüm patyşa bolan Dawut pygamber üçin ulanylypdyr. Reb Dawudyň oglunyň hemişelik şalyk sürjekdigini we Hudaý bilen ata-ogul gatnaşygynyň boljakdygyny söz berýär. Bu ogul ýahudylar tarapyndan Mesih diýlip atlandyrylypdyr. Şeýlelikde, Täze Ähtde bu atlar, ýagny Hudaýyň Ogly we Mesih, ikisi hem diňe Isa üçin ulanylýar. Bularyň ikisi hem Hudaýyň Şalygyny berkarar etmek üçin Hudaý tarapyndan Saýlanyp-seçilen diýmegi aňladýar, Hudaý bilen Isanyň deňhukukly gatnaşygy bar.

Seret: Mesih.

Hudaýyň Şalygy – Matta tarapyndan Hudaýyň Şalygyna «Gögiň Şalygy» hem diýilýär. Isa Mesih bu dünýä gelende, adamlaryň Hudaý bilen täze aragatnaşykda ýaşamagyna ýol açmak arkaly Hudaýyň Şalygyny berkarar etdi. Hudaýyň Şalygynyň adamlary Isa ynanýan we tabyn bolýan adamlardy. Isa Mesih dolanyp gelende, Hudaýyň Şalygy doly tamam bolar we bu ähli adamlara aýdyň aýan bolar.

Mat 19:24; Luk 13:29; Ýoh 3:3-5; Rim 14:17.

Hyzmat etmek – Mukaddes Kitapda bu söz diňe bir hojaýynlaryna hyzmat edýän adamlary däl-de, eýsem Hudaýa hyzmat edýän Onuň adamlaryny hem aňladypdyr. Isa ynanýanlar Hoş Habary wagyz edip we beýleki mesihilere ýagşylyk edip, olaryň mätäçliklerine kömek etmek bilen Oňa hyzmat edýärler.

Çöl 16:8-9; Kan 6:13; Ýeş 23:7,16; 24:24.

Seret: Sežde etmek.

I

Iblis –

Seret: Şeytan.

Içgi sadakasy – gurbanlyk sypasynyň üstüne şerap, kate ýag guýmak bilen Hudaýa hödür edilipdir.

Gçk 35:14; Lew 23:13.

Içki gala – diwarlar bilen örtülen galanyň içindäki berkitme. Bu şäheriň iň beýik ýeri bolupdyr.

1Pat 16:18; 2Pat 15:25; Ýer 30:18.

Imperator – Rim imperiýasynyň patyşasy. Täze Ähtde üç imperator ýatlanýar:

1. Imperator Awgust, ol Oktawiýan diýlip hem atlandyrylýardy (b. e. öň 27-nji ýyldan b. e. 14-nji ýylyna çenli). Isa doglanda, ol imperator (Luk 2:1).

2. Imperator Tiberiýus (b. e. 14-37 ýý). Isa wagyz eden we ölüp-direlen döwri ol imperator (Luk 3:1; Ýah 19:12).

3. Imperator Klawdiý (b. e. 41-54 ýý). Ol ýahudylary Rimden kowup çykardy (Res 18:1-4).

Injil – Täze Äht.

Iň mukaddes otag – Mukaddes çadyryň iň içki otagy, soňrak bu ybadathanada Äht sandygynyň saklanan ýeri bolupdyr. («Mukaddes çadyr» we «Ybadathana» sözleriniň aşagynda berlen suratlara serediň.) Süleýmanyň guran ybadathanasynda bu içki otag diýlip atlandyryldy we ol ýerde keruplaryň şekili hem bolupdyr. Içki otag daşky otagdan uly tuty arkaly bölünipdir. Kanuna görä, diňe baş ruhana içki otaga girmäge rugsat berlipdir, ol hem diňe ýylda bir gezek, Günäden saplanma güni girip bilipdir.

Msr 26:33; Lew 16:1-2; 1Pat 6:16-30.

1628-nji sahypadaky surata seret.

Seret: Günäden saplanma güni; Kerup; Mukaddes otag; Mukaddes öý; Tuty; Ybadathana.

Jordan derýasy – Jelile köli bilen Öli deňziň arasyndan akýan derýa. Gündogarda Ysraýyl ýurdunyň araçägi hökmünde ulanylypdyr. Ysraýyllar Kengana girmezden oň bu derýadan geçipdirler.

Ýeş 2:1.

Karta seret

Seret: Jelile.

Isa – Isanyň ýewreýçe ady «Ýeşuwa» bolup, ol «Reb halas edýär» diýmegi aňladýar. I asyrdan bu ýahudylar üçin ýörgünli at bolupdyr.

Işaýa pygamber – Işaýa pygamber Ýahuda patyşalary Uzyýanyň, Ýotamyň, Ahazyň we Hizkiýanyň döwründe pygamberlik edipdir. Ol b. e. oň VIII asyrdan ýaşap geçdi. Işaýa bilimli adam bolupdyr, ol patyşanyň maslahatçysy hökmünde ömrüni Iýerusalimde geçiripdir. Bu

döwürde Ysraýyl patyşalygy Assyriýa imperiýasy tarapyndan basylyp alnyp, Ýahuda patyşalygy bolsa hemişe howp astynda bolupdyr. Işaýanyň pygamberlikleriniň aglabasy Hudaýyň Öz halkyny halas edýändigini baradadyr, emma şol bir wagtyň özünde ol ysraýyllara pislik edýänleri, adalatsyzlary we buta çokunýanlary Hudaýyň höküm etjekdigini duýdurypdyr. Işaýa daş-töwereginde bolup geçýän wakalara degişli görnüşler görüpdir, şeýle hem ol geljekde boljak zatlary görnüş arkaly oňden görüpdir, esasan hem ejir çekmek bilen Hudaýyň halkyny halas etjek Gul baradaky görnüşü görüpdir. Täze Ähtde bu pygamberlikler Isa Mesihde amala aşmak bilen aýdyň äşgär bolýar.

2Pat 19-20; Işa 1, 6; Mat 4:14; 8:17; 12:17; Ýoh 12:38-41; Res 8:28-35.

Iýerusalim – Iýerusalim Dawut pygamber bilen Süleýman pygamberiň hökümdarlyk eden döwründe Ysraýylyň paýtagty bolupdyr. Süleýmanyň ölmünden soňra bu Ýahuda patyşalygynyň paýtagty bolupdyr. Bu şäher Sion ady bilen hem tutulypdyr.

2Şam 5:6-15; 2ÝÝ 9:25; 2ÝÝ 11:5-17; Zeb 68:36.

J

Jebraýyl perişde – adamzada Hudaýyň habaryny getirýän perişde. Köne Ähtde ol Danyýel pygambere görnüp, oňa Hudaýdan gelen görnüşleri düşündirýär. Täze Ähtde ol Zekarýa görnüp, Ýahýanyň doguljakdygyny, şeýle-de Merýeme görnüp, Isa Mesihini doguljakdygyny habar berýär.

Dan 8:14-19; 9:19-21; Luk 1:19,26.

Jelile – Ysraýyl ýurdunyň demirgazyk etraby.

Mat 2:22; Işa 9:1.

Jennet – grekçe bu söz «owadan bag» diýmegi aňladýar. Täze Ähtde bu söz Isa ynanýanlaryň ölümünden soň gidýän ajaýyp ýerini aňladýar. Luk 23:43; Aýn 2:7.

Jul geýinmek – gadymy Ysraýylda adamlar eden günäsine toba edýändiglerini görkezenerinde ýa-da kimdir biriniň ýasyny tutanlarynda, jul geýnipdirler we külün üstünde oturydyrlar ýa-da depelerinden kül sepeläpdirler. Umu-man bu gam-gussany görkezmek üçin ulanylypdyr.

2Şam 3:31; Neh 9:1; Mat 11:21.

K

Kanun – Töwradyň baş kitaby: muňa sežde, mukaddes öý, baýramlar, gurbanlyklar we sadakalar degişli bolup, iň esasy hem Hudaýyň halky hökmünde ysraýyllaryň nähili ýaşamalydyklaryna degişli Hudaýyň beren kanunlaryndan ybarat. Bu köplenç Musanyň kanuny (Ýeş 8:29) ýa-da Mukaddes kanun (Mat 23:23) diýlip atlandyrylypdyr. Kanunyň esasy bölegi On tabşyrykdyr (Msr 20:1-17; Kan 5:6-21).

Seret: Kanun kitaby; Töwrat.

Kanun kitaby – muňa Rebbiň beren kanunlaryndan ybarat bolan Kanun taglymaty kitabyňyň bir bölegi ýa-da Töwradyň baş kitaby degişlidir. Kan 30:9-10; Ýeş 1:8; Gal 3:10.

Seret: Töwrat.

Kemoş – Mowaplaryň hudaýy. 1Pat 11:7, 33; Ýrm 48:13,46.

Seret: Mowaplar.

Kengan – Nuhuň agtyklarynyň biriniň ady. Onuň nesilleri bolan kenganlar Ortaýer deňzi bilen Iordan derýasynyň aralygynda ornaşypdyrlar, şonuň üçin ol ýere Kengan ady berlipdir. Soňra

olar ysraýyllar tarapyndan basylyp alnypdyr.

Gçk 9:18; 12:5; Msr 6:4; Ýeş 5:12.

Kenganlar – kenganyň ilaty garyşyk bolup, finikiýalylara ýakyn bolupdyr. Käwagt bu söz ol ýerde ýaşan ähli tireleri aňladyp, umumy ulanylypdyr, käte diňe bir tiräni görkezmek üçin ulanylypdyr. Soňra olar Kengany basyp alan ysraýyllar tarapyndan öldürilipdir, diri galanlary-da kowlup çykarylypdyr.

Gçk 12:6; 15:18-21; Ýeş 16:10.

Kerup – ganatly perişdeler. Olar Erem bagynda ýaşayş daragtyny gorapdyrlar. Ezekiýel (ýagny Kifl) pygamberiň gören görnüşinde keruplar Hudaýyň tagtynyň depesinde ýerleşipdir. Äht sandygyňyň üstünde ganatlaryny gapagyň üstüne ýaýyp oturan iki sany kerubyň altyndan ýasalan keşbi bar.

Gçk 3:24; Msr 25:18-22.

Seret: Äht sandygy; Perişde; Seraflar.

Kesetler – ilki Mesopotamiýadaky düzlükde, soňra Babyl şäherinde ýaşan tire. Kesetler ol ýerdäki ýaşan tireleriniň arasynda iň güýçli tire bolupdyr we şonuň üçin olaryň ady köplenç tutuş babyllylary aňlatmak üçin ulanylypdyr. Ezr 5:12; Işa 47:1.

Seret: Babyl.

Keynler – Ysraýyl halky eýelemezden öň, Kengan ýurdunda ýaşan halklaryň biri.

Gçk 15:19; 4:11; 1Şam 15:6; 27:10; 1ÝÝ 2:55.

Seret: Kengan.

Käkilik oty – ýakymly ysly ösümlik. Ruhany bir bogdak käkilik otuny suwa ýa-da gana batyryp, tämizlemek üçin adamlaryň ýa-da beýleki zatlaryň üstüne sepipdir.

Lew 14:4,6; Zeb 50:9.

Seret: Murdar; Täميز.

Köne Äht – ol Töwratdan, Zebur-dan, Taryhy, Danalyk we Pygamberlik kitapларыndan ybarat. Bu kitaplar Isa Mesih gelmezden öň ýazylypdyr, olaryň käbirinde Onuň geljekdigi baradaky pygamberlikler bar.

Seret: Pygamberlik etmek; Täze Äht; Töwrat; Zebur.

Kül üstünde oturmak –

Seret: Jul geýinmek.

L

Ladan – gyrymsy agajyň gür ýapragyndan çykýan şire. Şire gataýar we ýakymly ysly şepbik hökmünde satylýar, ony owardyp, ondan derman ýasaýarlar. Gçk 37:25; 43:11.

Lewiler – Lewiler Ýakubyň ogly Lewiniň nesilleridir. Lewi tiresi üç uruga bölünipdir: Gerşonyň, Kohadyň we Merarynyň nesilleri. Musanyň döwründe Hudaý lewi tiresinden bolan Harun pygamberiň nesillerini ruhanylyga saýlapdyr; beýleki lewileriň ählisini Mukaddes çadyrda hyzmat edip, ruhanlary kömekleşmäge belläpdir. Diňe şu tiräniň özbaşdak mülk ýeri bolmandyr, sebäbi olaryň wezipesi Mukaddes çadyrda, soňra ybadathanada hyzmat etmek bolupdyr. Şonuň üçin bulara mülk ýer beýleki tirelerden bölünip berlipdir. Msr 6:25; 38:21; Lew 25:32f; Çöl 3:6.

Seret: Ruhany.

Lira – Ysraýylda we onuň daş-töwregindäki ölkelerde ulanylan kirişli saz guruly. Ol uly göwrümlü arfa meňzeş bolupdyr.

Gçk 4:21; 1Şam 16:15-23; Zeb 70:22.

1624-nji sahypany surata seret.

Liwan – Ysraýylyň demirgazyk arçagında ýerleşýän daglyk ýurt, ol kedr tokaýlygy bilen meşhur bolupdyr. Süleýman patyşa Ýerusalimde köşgüni

we ybadathanany Liwanyň kedr hem beýleki agaçларыndan gurupdyr.

1Pat 5:6-10; Ezr 3:7; Işa 60:13.

Liwyatan –

Seret: Aždarha.

Loly – gazaň üçin tenini satýan aýal. Sül 9:3; Hoş 4:14; Ýak 2:25; 1Kor 6:15,16.

Lut – Ybraýym pygamberiň doganynyň ogly. Ol ownukly-irili mallary we çadyrlary bilen Sodom galasynyň töwregindäki derede mesgen tutupdyr. Soňra Reb Sodom bilen Gomora şäherleriniň ikisini weýran edipdir, ýöne perişdeler Luty maşgalasy bilen bile halas edipdirler. Lut mowaplaryň we ammonlaryň atasydy, soňra onuň nesilleri Ysraýylyň duşmany bolupdyrlar.

Gçk 12:4–14:16; 19:1-36; 2Pet 2:7,8.

M

Madaý – häzirki günbatar-demirgazyk Eýranda ýerleşýän güýçli patyşalyk. Pars imperiýasynda madaýlar parslar bilen bile bir patyşalykda gulluk edipdirler. Şonuň üçin olaryň kanunlaryna «Medes we pars kanunlary» diýlipdir.

2Pat 17:6; Est 1:19; Dan 6:8,12,15; Res 2:9.

Seret: Pars imperiýasy.

Manna – Ysraýyllar Sinaý çölünde azaşyp yörkärer, Hudaý tarapyndan asmandan ýagan iýmit.

Msr 16:31-35; Çöl 11:6f; Zeb 77:24; Ýoh 6:31-58.

Maskil – Zebur kitabynda bir aýdymyň görnüşi. Olar birnäçe maksatlar üçin ýazylypdyr: gudratly işleri üçin Hudaýy şöhratlandyrmak; halkyň betbagtçylygyna ýa-da şahsy gynanjyna ýas tutmak; şeýle hem alkys aýtmak we ýalbarmak üçin. Zeb 31; 41; 52; 89; 142.

Seret: Mezmur; Zebur.

Mejlis – Mukaddes Kitapda birnäçe mejlis agzalyp geçilýär. Olaryň ikisi iň möhümidir:

1. Hudaýyň mejlisi.

2. Ýahudylaryň mejlisi. Hudaýyň mejlisine perişdeler we gögüň başga ylahy barlyklary ýygnanýarlar. Ýahudylaryň mejlisine iň möhüm ýahudy adamlaryndan ýetmiş birisi degişli bolupdyr. Olaryň arasynda fariseýler we saddukeýler bolup, Baş ruhany mejlise baştutanlyk edipdir. Rimlileriň hökümdarlygy astynda mejlisiň raýat we jenaýat işlerine garamaga ygtyýary bolupdyr, ýöne hiç kimi höküm etmäge hukugy bolmandyr.

Éyp 15:8; Zeb 81:1; 88:6; Mar 14:53-65; Res 4:1-22.

Merýem – Täze Ähtde Merýem atly birnäçe aýal bar:

1. Isanyň ejesi Merýem.

2. Magdalaly Merýem. Isa Magdalaly Merýemden ýedi sany erbet ruhy çykardy we Merýem Isanyň yzyna eýerijileriň biri boldy (Mat 27:55-56; Mar 16:9; Luk 8:2; Ýoh 20:1-2; 11-18 we beýleki bölekler).

3. Beýtaniýadaky Merýem. Ol Marta bilen Lazaryň doganydy. Ol Isanyň aýagujunda oturyp, Onuň öwütlerini diňledi (Luk 10:38-42; Ýoh 11:1-5; 12:1-7).

4. Ýakup bilen Ýusubyň ejesi Merýem. Bu Merýem Kleopasyň aýaly Merýem bolmagy ahmal, ýöne bu anyk däl (Mat 27:56; Mar 15:40; 16:1; Luk 24:10).

5. Ýohannanyň (oňa Mark hem diýipdirler) ejesi Merýem. Bu Merýemiň Iýerusalimde öýi bolupdyr we Isa şägirtleri bilen ol ýerde duşypdyr (Res 12:12).

Mesh ýagy – kimdir biriniň Rebbe bagyş edilendiginiň ýa-da mukaddes edilendiginiň nyşany hökmünde onuň depesine ýag guýlupdyr ýa-da sepilipdir.

Msr 25:6.

Seret: Ýag guýmak, Mesih. 1628-nji sahypadaky surata seret.

Mesih – bu at «depesinden ýag guýlan adamy» aňladypdyr. Köne Ähtde kimdir biriniň depesinden ýag guýmak onuň ruhany ýa-da patyşa hökmünde Hudaý tarapyndan aýratyn saýlanandygynyň nyşany bolupdyr. Mesih diýen at ýahudylar tarapyndan ulanylyp başlanypdyr we olar muny Hudaýyň olara ibermegi wada beren Patyşasynyň ady üçin ulanypdyrlar. Bu Patyşa hemişelik höküm sürmelidi we Ysraýyly duşmanlaryndan halas etmelidi. Isa ynanýanlar we Oňa eýerýänler Isanyň Mesihdigine, Onuň ähli adamlary halas edip, Hudaýyň Şalygyny berkarar etmek üçin Hudaý tarapyndan saýlanyp iberilendigine ynanýarlar. Grekçe Mesih sözi «Hristos» diýmekdir.

Mat 1:1; Mar 8: 27-29; Luk 2:11; Ýoh 20:31; Res 18:28.

Seret: Hudaýyň ogly; Ýag guýmak.

Mesopotamiýa – gadymy döwürde Ýewfrat derýasynyň günbataryndan Tigris derýasynyň gündogaryna çenli bolan aralyk Mesopotamiýa diýlip atlandyrylypdyr. Babyllylar we assyriýalylar bilen birlikde köp gadymy medeniýetler bu ýerde başlanypdyr.

Gçk 24:10; 25:20; Res 2:9; 7:2.

Meýletin sadaka – bu dürli sebäpler üçin Hudaýa getirilen dürli görnüşli sadakalar bolupdyr. Meselem, adamlar meýletin ýag, ýakymly ysly tütetgi, geým-gejim, agaç, kümüş we Mukaddes çadyryň gurluşygy üçin beýleki zatlary getiripdirler (Msr 35:20-29). Emma şahsy sebäpler üçin gurbanlyk ýa-da sadaka islendik görnüşde meýletin beripdirler.

Msr 35:29; 36:3; Lew 7:16.

Mezmun – Zebur kitabynda aýdymyň bir görnüşi. Birnäçe maksatlar üçin: Hudaýy şöhratlandyrmak üçin, halkyň betbagtçylygyna ýa-da şahsy ejir çekmelerine ýas tutmak üçin, patyşany bellemek, Hudaýa minnetdarlyk bildirmek, ybadathana barýarkaň şatlanyp aýdym aýtmak; Hudaýa ýalbaryp dogadileg etmek üçin ýazylan aýdymlardyr. Bu aýdymlar Zebur kitabynda toplanandyr. Isanyň yzyna eýerýänler bir ýere üýşenlerinde, mezmur aýdypdyrlar. Zeb 5:1; 18:1; Efe 5:19; Kol 3:16.

Seret: Zebur.

Mäliksadyk – Iýerusalimiň gadymy patyşasy we ruhanysy. Onuň ady «dogrulyk patyşasy» diýmegi aňladýar. Köne Ähtde Mäliksadyk Ybraýym pygambere duşýar we oňa pata berýär (Gçk 14:17-20). 109-njy mezmurda Mäliksadyk «müdimilik ruhany» diýlip atlandyrylýar we Ýewreýlere hat kitabyňyň 5-nji babynyň 6-njy aýadynda Isa «Mäliksadyk derejesindäki» ruhany hökmünde tanyşdyrylýar. Isa Hudaýyň sagynda oturýan müdimilik Baş Ruhanydyr we Ol mesihiler üçin töwella edýär.

Midýanlar – Ybraýym pygamberiň ogly Midýanyň nesilleri (Gçk 25:1,2). Musa ömrüni Midýan ýurdunda geçiripdir, Midýan Sinaý ýarym adasynyň bir bölegi bolmagy ahmal. Serdarlar döwründe midýanlar ysraýyllaryň esasy duşmany bolupdyr. «Midýanlar» we «Ysmaýyllar» diýen sözler käte çalşyrylyp ulanylypdyr (Gçk 37:25-29).

Gçk 25:1,2; 37:25-29.

Seret: Ysmaýyl pygamber.

Mikaýyl – her milletiň özüniň serdar perişdesi bolupdyr diýen pikir bar, olaryň hereketleri öz milleti bilen bagly bolupdyr. Bu barada ilkinji gezek Danyýel pygamberiň kitabynda pars we grek serdarlarynyň

perişdesi, şeýle hem Ysraýylyň serdary Mikaýyl perişde barada aýdylýar.

Dan 10:13,20; 12:1.

Miktam – Zebur kitabynda gabat gelýän aýdymyň görnüşi.

Zeb 15:1.

Milletler – Mukaddes Kitapda bu adaty ýahudy däl milletleri aňladypdyr. Ysraýyl halky Hudaý tarapyndan Onuň halky bolmak üçin saýlanypdyr, emma Hudaý ähli milletleriň halklarynyň halas bolmagyny we olaryň hem Öz halky bolmagyny isläpdir.

Lew 26:12; Efe 2:11-13.

Millo – toprak bilen doldurylan jaýryk ýa-da boşluk ýer. Käte bu söz galanyň diwaryna çykmak üçin gurlan ýapgydy aňladypdyr.

2Şam 5:9.

Miras – tutuş Kengan ýurdy Hudaý tarapyndan ysraýyllara müdimilik miras hökmünde söz berlipdir. Ýeşuwanyň döwründe ýer bije boýunça Ysraýylyň on iki tiresine paýlanyp berlipdir, şeýlelikde, her tiräniň öz ýeri bolupdyr we miras hökmünde nesilden nesle geçipdir. Muňa garamazdan, ysraýyl halky Hudaýyň Öz «mirasy» hökmünde suratlandyrylypdyr. Ine, şonuň üçin Hudaý bilen ysraýyl halkynyň arasyndaky ähte görä, Ol diňe olaryň Hudaýy bolupdyr, olar bolsa Onuň halky bolupdyr. Kim Isa ynanýan bolsa, onuň mirasy Hudaýyň Şalygydyr we baky ýaşayşdyr.

Msr 32:13; Ýeş 13:6-8; Zeb 33:12; Ýak 2:5.

Molek – ammonlaryň esasy hudaýy. Adamlar käte öz çagalaryny Molek hudaýyna gurbanlyk bermek bilen oňa sežde edipdirler. Hudaýyň kanuny bu adaty örän ýazgarsa-da, bir gezek hatda ysraýyl halky-da Iýerusalimiň golaýyndaky Hinnom jülgesinde ogul-gyzlaryny Molek hudaýyna hödür etdi.

Lew 18:21; 20:2-5; 1Pat 11:7; Ýer 32:35.

Mowaplar – Ybraýym pygamberiň ýegeni Lutuň nesilleri. Olar Öli deňziň gündogaryndaky Mowap ýurdunda ýaşapdyrlar. Mowaplar özleriniň esasy hudaýy hökmünde Kemoşa sežde edipdirler. Olaryň gepleşik dili ýewreý diline degişli bolupdyr. Olar Ysraýylyň duşmany bolupdyrlar we köplenç Ysraýylyň pygamberleri tarapyndan paş edilipdirler. Muňa garamazdan, Rut ak ýürekli mowaply aýal bolupdyr. Babyllylar mowaplary derbi-dagyn edipdirler. Işa 15-16; Ýer 49; Zep 2:8-11.

Mukaddes – Töwratda «mukaddes» adaty maksatlar üçin däl-de, Hudaýyň maksatlary üçin aýry goýlan diýmegi aňladýar. Bu ruhanylara ýa-da ysraýyl halkyna, ýa-da Mukaddes çadyr we gurbanlyk sypasy ýaly zatlar degişlidir. Mukaddes edilen adamlar ýa-da zatlar päk saklanylmalydy. Mukaddes Kitapda mukaddes adamlaryň päkligine olaryň ahlak häsiýetleri hem degişli bolupdyr: «Özüňizi çagyran Hudaýyň mukaddes bolşy ýaly, siz hem ähli edýän işleriňizde mukaddes boluň» (1Pet 1:15). Msr 3:5; 16:23; 19:6; 25:8; Işa 6:3.

Mukaddes çadyr – Mukaddes çadyr Äht sypasyny we ybadat üçin beýleki enjamlary ýerleşdirmek üçin gurlan çadyrdy. Tutuş gurluşa Mukaddes çadyr diýlipdir (1622-nji we 1628-nji sahypadaky suratlara seret). Mukaddes çadyryň içinde iki otag bolupdyr: mukaddes otag we iň mukaddes otag. Çadyr geçiniň ýüňünden edilendi we onuň diwarynyň iç tarapy owadan tutular bilen örtüldi. Onuň töweregi haýat bilen gurşalyp, daşyna haýat aýlanyldy. Mukaddes çadyr bilen onuň howlusyna Hudaýyň mukaddes öýi diýlipdir. Ysraýyllar çarwa adamlar bolupdyrlar, şonuň üçin olar

göçenlerinde, çadyry söküp alyp, öz ýanlary bilen äkidipdirler. Mukaddes çadyr Rebbe ýüz tutulýan çadyr hökmünde hem belli bolupdyr. Howluda Hudaýa sadakalar we gurbanlyklar hödür etmek üçin gurbanlyk sypasy, şeýle hem ruhanlylar ýuwnar ýaly suwdan doly bürünç legen durupdyr. Öňki döwürdäki göçme mukaddes çadyr Süleýmanyň döwründe daşdan we agaçdan salnan ybadathana bilen çalşyrylypdyr.

Msr 26:1-35

Seret: Iň mukaddes otag; Mukaddes çadyr; Mukaddes öý; Rebbe ýüz tutulýan çadyr; Ybadathana. 1622-nji sahypadaky surata seret.

Mukaddes çörek –

Seret: Hödür çöregi.

Mukaddes dag – Iýerusalimdäki dag, ol ýerde ybadathana gurlupdyr we sežde edilipdir (adatça Sion dagy bilen meşhur bolupdyr).

Seret: Iýerusalim; Sion.

Zeb 2:6; 14:1; 98:9; Işa 27:13; Ýol 2:1-2.

Mukaddes otag – Mukaddes çadyrdaky otag, ol ýerde ruhanylar Hudaýyň huzurynda öz hyzmatlaryny ýerine ýetiripdirler. Mukaddes otagyň içinde ýakymly ysly gurbanlyk sypasy, çyradan, üstünde hödür çörekleri bolan hantagta bardy. Bu otag Iň mukaddes otagdan tuty arkaly bölünipdir. Süleýman çadyry ybadathana bilen çalşanda, bu otag daşky otag ady bilen, Iň mukaddes otag bolsa, içki otag ady bilen belli bolupdyr. Msr 26:30-34; 1Pat 6:14-18

Seret: Iň mukaddes otag; Mukaddes çadyr; Mukaddes öý; Ybadathana.

Mukaddes öý – bu at Mukaddes çadyra we onuň haýadyna, soňrak bolsa ybadathana degişlidir. Ol ýerde ruhanylar Hudaýyň huzurynda öz hyzmatlaryny ýerine ýetiripdirler.

Msr 25:8; 36:1; Lew 19:30; 1ÝÝ 22:19; Zeb 23:3.

Mukaddes Ruh – Hudaýyň Ruhy bolup, Ol dünýäde gudrat arkaly hereket edýär. Köne Ähtde Hudaýyň Ruhy adamlara inip, olar pygamberlik edipdirler. Täze Ähtde Isa ynanýanlaryň hemmesi Mukaddes Ruhy kabul edýärler. Eýp 33:4; 1Şam 19:20; Rim 8:15.

Seret: Ruh.

Murdar – gadymy Ysraýylda eger adam dini taýdan tämiz bolmasa, ol murdar hasaplanypdyr. Lewiler we Çölde kitaplarynda nähili adamyň murdar hasaplanýandygy beýan edilendir. Ysraýylylar Mukaddes öýde borçlaryny ýerine ýetirmäge başlanlarynda, Hudaý olara bu ýeri murdar etmezligi buýurdy. Isa adamy hakykatdan nämäniň murdar edýändigini, ýagny ýürekden çykýan erbet pikirleriň we hereketleriň murdar edýändigini öwredýär.

Lew 15:31; Ezk 5:11; Mat 15:11.

Seret: Tämiz.

Musa pygamber – Ysraýylylar Müsürde gulçulykda bolanlarynda, Musa pygamber olara baş bolmak üçin Hudaý tarapyndan çagyrylan adam. Ol Müsür patyşasýndan ysraýyllaryň gidip, çölde Rebbe ybadat etmekleri üçin rugsat bermegini sorayar. Ýöne faraon munuň bilen Reb diňe Müsür topragyna birtopar betbagtçylyklar inderenden soň ylalaşýar. Musa halka ençeme ýyllap çölde ýolbaşçylyk edýär, emma söz berlen Kengan ýurduny diňe uzakdan görüp bilýär. Mukaddes Kitabyň ilkinji baş kitaby Töwrat hökmünde belli bolup, esasan, Musa tarapyndan ýazylandyr.

Mut laben – bu sözüň manysy barada alymlar jedelleşýärler. Onuň «Labeniň ölümi» diýen manyny aňladýan bolmagy mümkin we ol mezmuryň näme üçin

ýazylandygynyň sebäbini görkezýär. Belki, ol mezmuryň nädip aýdym edip aýdylandygyny ýa-da nähili saz guralynda çalnandygyny görkezendir.

Zeb 9:1.

Mür – mür ösümligi gür tikenli we şahaly gyrymsy agaçdyr. Ýakymly ysly tütetgi onuň şahalaryndan alynýar we ol guranda gataýar. Ol örän gymmatbaha tütetgi bolup, atyr ýasamak üçin ýag bilen garylýar we jesedi jaýlamaga taýýarlamak üçin ulanylýar. Mürüň tagamy aý bolupdyr. Bu agyryny ýeňilleşdirýär diýip hem ynanyrdylar. Bu häsiýetleriň, belki, esgerleriň ony şeraba garyp, Isa berendikleri bilen bagly bolmagy hem ahmal (Mar 15:23).

Zeb 44:9; Sül 7:17; Nag 5:5.

Mürze – mürzäniň esasy käri resminamalaryň göçürmesini taýýarlamakdyr. Şeýle hem olar hatlary, kararlary we beýleki resminamalary ýazyrdylar, olar paýhasly we düşüňjeli hasaplanypdyr. Mürzeler ýazyp bilýändikleri üçin, käte maliýe ýazgylaryny hem sakladylar. Mürzeler köplenç patyşa bilen ýakyndan işlänsöňler, olaryň käbiri resminamalaryň göçürmesini ýerine ýetirmekligi we ýolbaşçy bolmaklygy gazanypdyr. Isanyň döwründe olar Töwrat mugallymlary hökmünde belli bir topary aňladypdyrlar.

2Pat 12:10; 25:9; Est 8:9; Ezr 7:6,10,11,21; Ýer 8:8.

N

Nadan – Süleýmanyň pähimleri kitabynda nadan adam barada köp gürrüň edilýär. Nadan samsyk däl-de, eýsem Hudaýyň halaýan ýokary ahlak durmuşynda ýaşamaga paýhasy kemlik edýän adamdyr.

Kan 32:6; Sül 1:22; 7:7; 9:6.

Nard – nard ösümlügiň sümmüli we onuň kökünden alynýan ysly ýagy bolupdyr. Narddan ýasalan hoşboý ysly ýag örän gymmat bolupdyr, onuň bahasy bir ýylyň iş hakyna barabar bolupdyr. Nag 1:11; Mar 14:3.

Nazyr – nazyr mukaddeslik derejesini alan hem-de saç-sakgalyny syrman, saçyny ösdürüp, şerap hem güýçli içgileri içmekden saklanyp, özüni Rebbe bagyş etmegi wada beren adam bolupdyr. Bir gudrat arkaly özüniň ýa-da Şimşon ýaly ejesiniň wadasy arkaly adam nazyr bolupdyr. Soňy bilen şeýle adam özüni Hudaýa bagyş etmek wadasy arkaly aýratyn derejä eýe bolupdyr. 13:5,7; 16:17 Amo 2:11.

Nefiller – Nefiller örän uzyn we güýçli adamlar bolupdyrlar, olar Gelip çykyş kitabyňyň 6-njy babynda ylahy barlyklaryň we ynsan gyzларыnyň nesilleri hökmünde ýatlanyp geçilýär. Soňrak, ysraýyllar Kengan ýurduny gözden geçirmäge gidenlerinde, nefilleri (ýagny nefillerden gelip çykan anaklary) görüpdirlir. Gçk 6:4; Çöl 13:33.

Seret: Anaklar.

Negep çöli – Ysraýylyň günorta bölegindäki çöl.

Gçk 12:9; 13:1,3; 20:1.

Nowbahar ogul – gadymy günorta jemgyýetinde ilkinji doglan ogul üýtgeşik hasaplanypdyr. Ol ogul kakasy aradan çykandan soň, maşgalanyň başy bolupdyr, kakasynyň patasyny alypdyr, mirasdan iki esse paý alypdyr. Müsürde Pesah wakasy bolup geçenden soň, her bir nowbahar ogul Hudaýa degişli bolupdyr we maşgalasy oňa derek sadaka berip, ony yzyna satyn alyp bilipdir.

Gçk 49:3; 27; Msr 13:2; Kan 21:17.

Seret: Ýzyna satyn almak.

Nuh pygamber – Nuh pygamber öz maşgalasyny, şeýle hem halal we haram haýwanlary halas etmek üçin Hudaý tarapyndan gämi gurmaklyga çagyrylan adam bolupdyr. Ol Hudaýyň nazarynda dogry saýlypdyr. Siliň suwlary çekilenden soňra, Hudaý onuň bilen äht edişip, mundan beýläk hiç wagt ýer ýüzünü sil bilen weýran etmejekdigine söz berýär.

Gçk 5:29; 6:8; Işa 54:9; Luk 17:27; 1Pet 3:20; 2Pet 2:5; Ýew 11:7.

O

Omyň – köplenç doga-dilegler edilende, ony jemlemek üçin ulanylýar. «Omyň» sözi «Goý, şeýle bolsun!» diýmegi aňladýar. Bu ýewreýçe «Bu hökman» diýen söze esaslanýar. Çöl 5:22 Kan 27:15-26; Rim 1:25.

Ondan biri – gadymy Ysraýylda hasylyň ondan biri Rebbe berlipdir. Muny ammarlara ýygnap, ruhanlyaryň we wileriň iýmiti üçin harçlapdyrlar. Isanyň döwründe adamyň öndüren önüminden ýa-da girdejisinden ondan biri ybadat-hana ruhanlyaryna berlipdir. Çöl 18:21; Kan 14:22.

Ö

Ölüler dünýäsi – gadymy Ysraýylyň halky Ölüler dünýäsi ýeriň aşagynda diýip düşünişdir, emma ol dowzah dälidir. Her kes ölendenden soň, ol ýere inipdir. Ol ýer ümsüm, garaňky ýer bolupdyr. Gojalyk ýaşyna ýetip öleninden soň, ata-babalaryňa gowuşmak oňatdy, ýöne ýaş ölmek gowy dälidi. Ýakup öz ogly Ýusup üçin ýas tutsa-da, ölüler dünýäsine inmek islemeýdi. Bu ýere Heläkçilik ýeri hem diýlipdir. Gçk 37:25; 42:38; 44:29,31.

Öý butlary – öý butlaryna butparazlar, kä halatda ysraýyllar tarapyndan

sežde edilipdir. Olar öýlerde saklanyp, keramatly saýylypdyr.
Gçk 31:19; 2Pat 23:24.

P

Pars imperiýasy – Babyl imperiýasyndan soň emele gelen güýçli we has uly imperiýa bolupdyr. Pars imperiýasy Gresiyadan Müsüre çenli we Orta Aziýa çenli ýerleri, şol sanda Ysraýyly hem basyp alypdyr. Käte bu imperiýa «Madaý-Pars imperiýasy» diýip atlandyrylypdyr, sebäbi onuň düzümine giren madaý milleti imperiýany dolandyrmakda wajyp orny eýeläpdir. Pars kanunlary «Parslaryň we madaýlaryň kanunlary» diýip atlandyrylypdyr.

Est 1:19; Dan 6:8,12,15.

Seret: Madaý.

Parz –

Seret: Kanun.

Pata –

Seret: Ýalkamak.

Patros – Müsürin günorta bölegi.

Işa 11:11; Ýrm 44:1, 15; Ezk 29:14; 30:14.

Perişde – perişdeler adamlar üçin Hudaýyň habarçylary we wekilleridirler. Olar Hudaýyň huzurynda ýaşap, hemişe Ony alkyslaýarlar. Keruplar we Seraflar perişdeleriň bir görnüşidirler. Mukaddes Kitapda iki sany möhüm perişdäniň: Mikaýyl bilen Jebraýylyň ady agzalyp geçilýär.

Gçk 3:24; 16:7-11; Işa 6:2.

Seret: Jebraýyl; Mikaýyl.

Perizler – Ysraýyl halky Kengan ýurduny eýelemezden öň, ol ýerde ýaşan halklaryň biri.

Gçk 13:7; Ýeş 3:10.

Perman –

Seret: Kanun.

Pesah baýramy – ýewreýleriň senenamasy boýunça birinji aýyň, ýagny Abyp

(beýleki ady Nisan) aýynyň on dördünji günü agşam belenilipdir. Bu bahar paslynyň yz ýanynda bolupdyr. Şol agşam ysraýyl halky Hudaýyň özlerini Müsür gulçulygyndan nähili halas edendigini we Müsürden gaýtmazynyň öň ýanynda agşam gurbanlyk janlysynyň gany arkaly öz nowbahar ogullarynyň nähili azat bolandygyny ýatlapdyrlar. Adamlar guzy ýa-da geçi soýup, hemmesi bilelikde Pesah naharyny iýipdirler, ony aý gök otlar we petir bilen iýipdirler.

Msr 12:1-13,21-51; Lew 23:5; Çöl 9:1-14, Kan 6:1-7.

Petir baýramy – ýewreýleriň senenamasy boýunça birinji aýyň, ýagny Abyp (beýleki ady Nisan) aýynyň on başından ýigrimi biri aralygynda belenilipdir. Bu baýram Pesah baýramynyň yz ýany başlapdyr, Köne Ähtiň käbir parçalarynda bu iki baýram bir baýram ýaly görkezilipdir. Şol hepdäniň dowamynda ysraýyl halky özlerini Müsür gulçulygyndan Hudaýyň nähili alyp çykandygyny ýatlapdyrlar. Adamlar öýlerinden ähli hamyrmaýalary çykaryp zyňypdyrlar, hamyrmaýaly çörek iýmändirler. Olar baýramyň birinji we ýedinji günleri mukaddes ýygnanysyk edip, Hudaýa gurbanlyklar hödürleýdirlar.

Msr 12:14-20; 13:3-10; 23:15; 34:18; Lew 23:6-8; Çöl 28:17-25; Kan 16:3-4,8.

Pilat – Isanyň öwreden we wagyz eden günlerinde Pontiy Pilat Ýahudanyň üstünden höküm süren Rim imperatorydyr. Mat 27; Res 3:13.

Piliştliiler – b. e. öň XIII asyryň ahylarynda Ysraýylyň günorta-günbataryndaky kenarýaka zolagyny eýelän halk. Piliştliiler baş sany şäheri: Gazany, Aşkelony, Aşdody, Gaty we Ekrony esaslandyrypdyrlar. B. e. öň XII asyrdan olar ýer çäklerini gündogar

tarapa giňeldip başlaýarlar. Bu ýagdaý Kengan tarapdan öz çäklerini günbatara giňeldýän ysraýyl halky bilen piliştlileriň arasynda duşmançylyk döredipdir. Şeýlelikde, hezreti Dawut patyşa tarapyndan doly derbi-dagyn edilýänçäler, piliştliler Ysraýylyň esasy duşmany bolupdyrlar.

2Şam 8:1; 1ÝÝ 18:1.

Purym baýramy – bu baýram ýewreý halkynyň durmuşyna Pars imperiýasy döwründe goşulypdyr. Bu ýewreýleriň senenamasy boýunça on ikinji aýyň, ýagny Adar aýynyň on dördüne we on başına, irki baharda bellenilipdir. Bu iki günün dowamynda ysraýyl halky Esteriň döwründe özleriniň doly ýok edilmekden Hudaýyň nähili halas eden-digini ýatlapdyr. Olar şatlanypdyrlar, iýip-içipdirler we biri-birilerine sowgat beripdirler.

Est 9:20-32.

Pygamber – Hudaýyň habaryny halka ýetirmek üçin Hudaý tarapyndan çagyrylan adam. Ylýas ýaly irki pygamberler (Görgürler) Hudaýa sygynýan topar bolup, kâte olarda üýtgeşik tejribe bolupdyr we täsin gudratlar görkezipdirler. Şamuwel pygamber özüni köplenç serdar hökmünde alyp barypdyr. Soňrak Ýermeýa ýaly pygamberlere Hudaýdan aýanlyk inipdir we olar bu aýanlyklary halka ýetiripdirler.

1Şam 3:20; 9:9; 10:5-11; 1Pat 17 – 18; Ýer 1:5.

Pygamberlik etmek – Hudaýyň halka niýetlän habaryny oňa ýetirmek. Bu habarlar köplenç aýanlyklaryň we düýşleriň üsti bilen berlipdir. Gadymyýetdäki pygamberleriň döwründe bu söz pygamberiň aşa joşgunlyk ýagdaýyny beýan etmekde hem ulanylypdyr.

1Şam 10:5f; Ýer 2:8.

Seret: Aýanlyk; Pygamber.

R

Rabbi – ýewreýler akylly we wajyp adamlara ýüzlenenlerinde, «Rabbi» sözüni ulanypdyrlar, bu mugallym diýmegi aňladýar. Bu sylag-hormaty aňladýan sözdür. «Rabbuni» diýen söz hem şu manyny aňladýar.

Ýoh 1:38; 3:2; 20:16.

Rahap –

Seret: Aždarha.

Rapalar – Ysraýyl halky basyp almazdan öň, Kenganda ýaşan halklaryň biri. Anaklar ýaly olar hem örän uzyn we daýaw adamlar bolupdyrlar.

Kan 2:11, 20; Ýeş 12:4.

Seret: Anaklar; Kengan.

Reb – gadymy wagtlarda Hudaýyň adyny aýtmakdan saklanmak üçin ýahudylar Oňa «Adonay» diýip salgylanypdyrlar, bu eýe ýa-da hojaýyn diýmegi aňladypdyr. Köne Ähtiň türkmençe terjimesinde Hudaýyň ady Reb sözi bilen terjime edildi, sebäbi bu hem aga ýa-da eýe diýmegi aňladýar. B. e. öň III asyrdan Köne Äht grek diline terjime edilipdir we «kuriós» diýen grek sözi Hudaýyň ady üçin ulanylypdyr. Soňra Täze Äht ýazylan wagtynda şol bir «kuriós» sözi Isa Mesih üçin ulanylypdyr we köplenç Reb diýlip terjime edilipdir.

Rebbe hödür edilen çörek –

Seret: Hödür çörek.

Rebbe yüz tutulýan çadyr – şeýle hem bu ýere Mukaddes çadyr hem diýlipdir, bu ýerde ruhanylar öz borçlaryny yerine ýetiripdirler. Muňa Rebbe yüz tutulýan çadyr diýilmeginiň sebäbi Hudaý ruhanylara we adamlara çadyryň girelgesinde gepläpdir (Msr 29:42-43). Şeýle hem Musa Hudaý bilen bu ýerde duşuşypdyr (Msr 33:7-11).

Msr 29:42-43; 33:7-11.

Rebbiň günü – adatça şol gün kese-ki milletler üçin jeza günü, Hudaýyň saýlan halky üçin bolsa aklanma ýa-da hasaplaşyk günü diýlip pikir edilipdir. Muňa garamazdan, pygamberler şol gün ysraýyllaryň hem günäleri üçin jezalandyryljakdygyny olara duýdurypdyrlar. Täze Ähtde Rebbiň günü kazylyk etmäge we Öz halkyny halas etmäge Isanyň geljek günüdür.

Ýer 46:10; Amo 5:17-27; 1Sal 5:1-9.

Rebbiň öýi – bu söz Ybadathanany aňlatmak üçin ulanylypdyr.

1Pat 3:1; Mik 4:1.

Seret: Ybadathana.

Rebbiň saçağy – bu gurbanlyk sypasy üçin başga söz bolup, diňe Malaky kitabynda ulanylýar. Täze Ähtde bu saçak ýygnaç agzalarynyň bir ýere üýşüp, nahar iýip, Isanyň ölümini we täzeden direlmegini ýatlamaklaryny aňladypdyr. 1Kor 11:17-33.

Resullar – Isa Özünüň ýakyn ýoldaşlaryndan, tanyş şägirtlerinden on iki sany resuly saýlaýar. Ol adamlar Onuň bilen bileldiler we Isa olara ähli zady öwredipdir; olar Isanyň ölenini we täzeden direlenini öz gözleri bilen görüpdirler. Isa olary gören zatlaryny gürrüň bermekleri üçin we Hudaýyň Şalygy barada wagyz etmekleri üçin adamlaryň arasyna iberýär. Olar Isanyň adamlaryň ýolbaşçysy bolýarlar. Mar 3:14; Luk 22:14; Res 1:2; 1Kor 15:7.

Rimliler – Rim imperiýasynyň ilaty. Rimliler Isanyň ýaşan döwründe Demirgazyk Afrikanyň käbir böleklerinde we Orta Gündogarda, häzirkî tutuş Türkiýäniň we Ýewropanyň köp böleklerinde höküm sürdüler.

Res 28:17.

Ruh – ýewreýçe «ruh» diýen söz şemal diýmegi, şeýle-de adamzadyň

ruhuny we Hudaýyň Ruhuny aňladypdyr. Täze Ähtde şeýtan tarapyndan ynsanyň kalbyna ornaşýan erbet ruh barada hem gürrüň edilýär. Isa adamlardan bu erbet ruhlary kowup çykardy.

Seret: Mukaddes Ruh.

Gçk 1:2; Msr 15:8; 1Şam 10:6,10; Ýol 3:2; Mat 12:45; Mar 9:25; Luk 11:26; 13:11; Res 16:16.

Ruhany – ol dini dessurlary we hyzmatlary ýerine ýetirmäge aýratyn ukyply adam bolupdyr. Ysraýyl halkynyň arasynda Musa pygamber arkaly berlen kanuna görä, Musanyň agasy Harun pygamberiň nesli ruhany bolupdyr, olar Mukaddes öýde, soňrak bolsa Iýerusalimdäki ybadathanada hyzmat etmäge saýlanypdyrlar. Olar sežde etmäge, sadakalar bermäge, dini dessurlary we baýramlary bellemäge ýolbaşçylyk edipdirler. Ruhanylaryň işleri lewiler tarapyndan paýlanypdyr. Mukaddes otaga, soňrak ybadathana girmäge diňe ruhanylara rugsat edilipdir.

Gçk 41:45; Msr 19:6; 30:30.

Seret: Baş ruhany; Lewiler; Mukaddes öý.

S

Sabat günü – bu ýewreýlerde hepdäniň yedinji günü bolup, dynç almak üçin aýratyn gün hasaplanypdyr, bu anna günü Gün ýaşandan başlap, şenbe günü Gün ýaşanda tamamlanypdyr. Ol gün mukaddes gün saýylyp, hiç bir iş edilmändir. Isanyň döwründe ýahudylaryň Sabat gününe degişli köp düzgünler bolupdyr. Gçk 2:3; Msr 16:23; Lew 16:31.

Sadaka – Özünüň buýruşy ýaly, Rebbe sadaka hökmünde ysraýyllar ruhanylara galla, miwe, ýag, şerap, çörek, mal-garalar, pul, şaý-sep, egin-eşik, altyn-kümüş getiripdirler. Eger halk dogry ýaşamasa, olaryň sadakasyny Rebbiň kabul

etmejekdigini pygamberler olara duý-duryppydrlar (Işa 1:10-17).

Seret: Galla sadakasy; Gurbanlyklar; Içgi sadakasy; Meýletin sadaka.

Saddukeýler – Saddukeýler ýahudylaryň arasynda ýokary derejeli, baý adamlar bolupdyrlar we ýewreý mejlisinde oturdyrlar. Olar halkyň Hudaý tarapyndan Musa berlen kanuna eýermelidigine ynanyppydrlar, ýöne soňrak bu kanunlara goşulan düzgünlere we adatlara ynandyrlar. Olar adamyň öleden soň di-relýändigine ynandyrlar. Şonuň üçin hem olar fariseýler bilen köplenç şu meseleler barada dawalaşypdyrlar.

Mat 16:1; Mar 12:18; Res 4:1.

Seret: Fariseýler; Mejlis.

Salamatlyk gurbanlygy – bu gurbanlyk haýsam bolsa bir gowy zat üçin Hudaýa minnetdarlyk bildirmek üçin berlipdir, şeýle hem Hudaýa aýdylan sadaka ýa-da meýletin sadaka hökmünde berlipdir. Mal öldürilenden soň, onuň bir bölegi gurbanlyk sypasynyň üstünde ýakylypdyr, beýleki bölegi gurbanlyk berýän adamyň maşgalasy we ruhany tarapyndan iýlipdir. Lew 3:1-17; 1Pat 9:25.

Salgytçy – Isanyň döwründe salgytçylar ýahudylary basyp alan we zorluk bilen olaryň üstünden höküm sürýän Rim imperiýasy üçin işläpdirlir. Şonuň üçin ýahudylar salgytçylary ýigrenipdirler. Munuň üstesine-de salgytçylar köplenç özlerine almak üçin, adamlardan almalsyndan köp pul talap edipdirler.

Mat 9:10; 10:2-4; 21:31; Luk 18:8.

Salim – Ýerusalimiň gysga ady.

Gçk 14:18; Zeb 75:3.

Samariýa –

1. B. e. öň IX asyrdan Omry patyşa demirgazyk ysraýyl tیرهleriniň paýtagt şäheri hökmünde Samariýany berkarar edipdir.

2. Isanyň döwründe hem şäheriň ýerleşen ýeri bolan rim etrabynyň ady bolupdyr.

1Pat 13:32; 16:24; 2Pat 17:24.

Seret: Ysraýyl.

Karta seret.

Sara – Sara Ybraýym pygamberiň aýaly bolupdyr. Onuň ady aslynda Seraý bolupdyr, emma Hudaý oňa Sara adyny beripdir. Ol önelgesizdi, emma ahyrsoňunda, garrylyk ýaşynda Hudaýyň gudraty bilen bir ogul dogrupdyr. Gçk 17:15.

Sežde edilýän ýeriň azgyn aýallary ýa erkekleri – aýallar (käte erkekler) Kengan hudaýlaryna sežde edilýän ýerlerde pul töläň adam bilen jyns garnaşygyny edipdirler. Olar beýle etmeklik topragyň bol hasyl getirmeginiň kepili diýip pikir edipdirler. Kengana ýaşama-ga gelen ysraýyllar hem olardan görelde alyp, özleriniň seždegählerinde bu işi edipdirler.

1Pat 14:24; 15:12; 22:46; 2Pat 23:7; Hoş 4:14.

Sežde etmek – gadymy döwürde ysraýyllar Rebbe sežde etmek üçin özlerini tämizläpdirlir, dogadileg edipdirler, mezmurlary aýdym edip aýdypdyrlar, ruhana sadaka getiripdirler. Bularyň käbiri özbaşdak, ýa-da maşgala bilen, ýa bolmasa uly topar bolup ýerine ýetirilipdir. Käbirileri muny öýde, başga birileri bolsa sežde edilýän ýerde berjaý edipdirler. Ysraýyllar Rebbe islendik ýerde sežde edipdirler, ruhanynyň ýolbaşçylygynda Hudaýyň halky hökmünde ysraýyllardan hemmesiniň bilelikde sežde etmekleri talap edilende olar üçin ýörite günler we baýramlar belenilipdir. Ysraýylyň tutuş taryhy boýunça olaryň sežde etmeklerine başga milletler ters täsir edipdirler, meselem, olar but ýasamak bilen Hudaýyň gaharyny getiripdirler.

Gçk 22:5; Msr 3:12; Zeb 5:8; Işa 44:15

Seret: Hyzmat etmek.

Seždegäh – Kengan dinine uýýanlaryň sežde edýän ýeri ýa-da keramatly ýeri: Aşera butlary dikilipdir we olara gurbanlyklar berlipdir, şeýle hem topragyň her ýyl bol hasyl bermegi üçin loluçylyk edipdir. Olar adatça beýik depelerde, şeýle hem uly agaçlaryň aşagynda, baýyrlarda, başga ýerlerde loluçylyk edipdirler. Bu işler hemişe Reb tarapyndan pygamberler arkaly paş edilipdir.

Seret: Aşera.

Lew 26:30; 1Pat 3:2-4; 2Pat 23:1-28; Ýer 7:31.

Sela – Zeburda ulanylýan söz. Many-sy belli däl, belki, sazyň dowamyndaky säginme bolmagy ahmal.

Zeb 3:1.

Seraflar – ganatly perişdeler. Işaýa pygamber Hudaýyň täjiniň daşyndan pyrlanýan seraflary görüpdir we şeýle diýip jar edipdir: «Hökmürowan Reb mukaddesdir, mukaddesdir, mukaddesdir» (Işa 6:3). Ýewreýçe bu söz «ýanýanlar» diýmegi aňladýar.

Seret: Kerup; Perişde.

Işa 6:2,6.

Serdar – Hudaý tarapyndan saýlanan ýolbaşçylar. Serdarlar patyşa bolmazdan öň, öz duşmanlary bilen uruşmakda ysraýyl halkyna ýolbaşçylyk edipdirler. Şeýle hem olar Hudaýyň islegini halka ýetiripdirler we kazy hökmünde dawa-jenjelleri çözüpdirler.

Çöl 25:5; Ser 2:16; Rut 1:1; 1Şam 7:6.

Sidon – bu şäher häzirkiki Liwanyň kenarynda ýerleşipdir. Mukaddes Kitabyň döwründe ol söwdanyň we agaç ussaçylygynyň merkezi bolupdyr, bu şäher köp asyrlaryň dowamynda dürli halklar, ýagny babyllylar, grekler, rimliler tarapyndan basylyp alnypdyr.

Seret: Finikiýa.

Sinagoga – sinagoga ýahudylaryň, adatça, Sabat güni ýygnaýşyň ýeri bolupdyr, olar dogma-dileg etmek üçin, okalýan Töwradyň aýatlaryny we Hudaýyň kanunynyň düşündirilişini diňlemek üçin üýşüpdirler. Täze Äht döwründe sinagogalar ýahudy jemagatynyň bar ýerinde, tutuş Rim imperiýasynda bolupdyr.

Mat 4:23; Mar 1:39; Luk 4:16; Ýoh 9:22; Res 9:2.

1629-njy sahypadaky surata seret.

Sinay – bu dagyň beýleki ady Horepdir. Musa ýüzüne On Tabşyryk ýazylan ýasy daşlary almak üçin bu daga çykyppdyr.

Msr 19:18; 24:16; 31:18; Zeb 67:18.

Seret: Horep.

Sion – Iýerusalimde ybadathana gurlan depe.

2Şam 5:7; 2Pat 19:31; Zeb 9:11; Işa 35:10

Seret: Sion gyzy.

Sion gyzy – bu söz goşgy stilinde ulanylyp, Iýerusalimiň ilatyny aňlatmak üçin ulanylypdyr.

Zeb 9:14-15; Işa 1:8; Lam 1:6; Mik 4:8.

Seret: Sion.

Sodom – Sodom Lut bilen onuň maşgalasynyň ýaşan şäheriniň ady. Sodom bilen Gomoranyň halky köp nejis işleri edipdirler, şonuň üçin Hudaý bu şäherleri ýakyp weýran edipdir.

Gçk 13:12; 18:16; Mat 10:15; Ýhd 1:7.

Söweş arabasy – bir ata ýa-da birden köp ata dakylan iki tigirli araba bolup, ol söweş üçin ulanylypdyr, köplenç onuň üstünde iki sany söweşiji adam bolupdyr, olaryň elinde ok-yaýy ýa-da naýzasy bolupdyr.

Msr 14:6; Ýeş 17:16; 1Şam 13:5; 2ÝÝ 1:14.

1625-nji sahypadaky surata seret.

Stoik taglymatçylar – Zino filosofyň yzyna eýerijiler. Zino adamlara öz durmuşyna özleriniň hökümdarlyk etmegini

öwredipdir we ýaşayşy hiç hili lezzetiň ýa-da agyrynyň täsiri ýetmezden kabul etmegi nygtaýdyr.

Res 17:18.

Sur – aýlagda ýerleşýän gadymy Finikiýanyň bir şäheri bolupdyr, ol häzirki wagtda Liwanyň bir bölegidir. Sur baý şäher bolup, ol täjirçilikde we matalary gök reňke boýamakda meşhur bolupdyr.

Seret: Finikiýa.

Surnaý baýramy – Ol ýewreýleriň senenamasy boýunça Tişri aýynyň birine (muňa Etanym aýy hem diýipdirler), ýagny ýedinji aýda bellenişdir. Bu güýz paslynyň irki döwründe bolupdyr. Şol gün ysraýyl halky işlemeden dync alypdyr. Olar ýygnak üçin bile üýşüp, surnaýlar çalyppdyrlar we bellenen gurbanlyklary hödürläpdirler.

Lew 16; 23:26-32; Çöl 29:7-11.

Suwa çümdürmek – Ýahýa ýahudylary günälerine toba edendikleriniň nyşany hökmünde Iordan derýasynda suwa çümdürüp çykarypdyr. Irki mesihiler täze iman eden adamlary islendik suw bar bolan ýerde olary suwa çümdürüpdirler, bu olaryň indi Mesihini şagirtleridigini görkezmek üçin edilipdir. Mat 3:11; Res 1:5; 8:12.

Süleýman pygamber – Dawut pygamberiň ogly, ol Dawut ölenden soň patyşa bolýar. Ol Iýerusalimde ilkinji ybadathanany gurupdyr, ysraýyl halkynyň güýjüni we şöhratyny gazanypdyr, şeýle hem köp sanly salgytlar, esgerler, söweş arabalaryny, aýallar edinipdir. Ol aýallar babatda gowşakdygyna garamazdan, tutuş ýer ýüzünde iň akylly adam saýlypdyr. 2Şam 5:14; 12:24; 1Pat 1:39; 4:29-34; 10:1; 11:1-6.

Seret: Dawut pygamber.

Sünnet – sünnet Hudaý bilen Ybraýym pygamberiň nesilleriniň, ýagny

ysraýyllaryň arasyndaky ähtiň nyşany bolupdyr. Bu olaryň indi Hudaýyň halky bolandyklarynyň we Hudaýyň taglymaly tabyn boljakdyklarynyň nyşanyny görkezipdir. Sünnet kanuna görä, oglanjyklar sekiz günlükkä ýerine ýetirilipdir. Resullaryň döwründe mesihileriň arasynda asly ýahudy dälleri sünnet etmek barada uly jedel bolupdyr. Pawlus munuň bilen razylaşmandyr. Ol bu barada Galatýa ýazan hatynda, şeýle hem beýleki köp hatlarynda ýazypdyr. Ol Isa Mesih arkaly Hudaý Özi üçin täze adamlary ýaradandygyny aýdýar we onuň agzasy bolmak üçin talap edilýän ýekeje zat, ol hem Isa Mesihe iman etmektir diýýär. Suwa çümdürmek indi Hudaýyň halkyna deňişlidigini nyşanydyr, Isa Mesihe iman etmek arkaly Mukaddes Ruhun güýji we merhemeti bilen Hudaýa tabyn bolmak islegidir.

Gçk 17:10; Lew 12:3.

Sünnetsizler – bu söz Hudaýyň Ybraýym pygamber bilen eden ähtine deňişli bolmadyk adamlary aňladypdyr. Isanyň döwründe bu söz esasan ýahudy dällere deňişli bolupdyr.

Seret: Milletler.

Sürgün – Mukaddes Kitapda bu söz ýahuda halkynyň b. e. öň 586-njy ýylda (Ýohaýakym patyşasy üçin b. e. öň 597-nji ýyl) toparlaýyn Babylla sürgün edilendigi suratlandyrylypdyr. Ýahudalar ol ýerde pars imperiýasy Babyl imperiýasyny basyp alýança ýaşapdyrlar, soňra Kureş patyşasy ýahudalara Iýerusalim topragyna dolanmaga rugsat edipdir. 2Pat 19.

Sypa – gadymy Ysraýylda iki dürli sypa bolupdyr, birinjisi dürli görnüşli sadakalary hödürlemek üçin we haýwanlary soýup, ýakma gurbanlygy hökmünde bermek üçin ulanylypdyr. Ikinjisi bolsa ýakymly ysly tütetgi üçin ulanylypdyr.

1. Iň irki gurbanlyk sypasy palçykdan ýa-da daşdan, soňrak bolsa agaçdan we bürünçden ýasalypdyr (Msr 13:19-20 20:24,25). Gurbanlyk sypasy howluda mukaddes çadyryň daşynda goýlupdyr (Msr 27:1-12). Ybadathana gurlanda, ullakan gurbanlyk sypasyny ybadathananyň howlusynda goýupdyrlar (2ÝÝ 4:1).

2. Tütetgi sypasy agaçdan ýasalyp, sap altyna örtülipdir (Msr 30:1-10). Her gün irden we aňşam ruhanylar Hudaýa sadaka hökmünde ýakymly ysly tütetgi tütetipdirler. Olaryň ikisi hem Mukaddes çadyrda we Ybadathanada Iň mukaddes otagy mukaddes otagdan bölüp duran tutynyň önünde ýerleşdirilipdir (Msr 26:33).

Seret: Mukaddes çadyr; Ybadathana.

1620-nji, 1621-nji we 1627-nji sahypadaky suratlara seret.

Ş

Şeminit – sazyň ady bolmagy ähtimal. 1ÝÝ 15:21.

Şeýtan – Ol Hudaýyň we Oňa uýýan wepaly adamlaryň duşmany bolupdyr. Onuň ady «günäleýji» diýmegi aňladypdyr. Şeýle hem ony iblis, jynlaryň hökümdary we bu dünýäniň hökümdary diýip atlandyrypdylar. Onuň pis işini Eýýup kitabynda görmek bolýar; Isa Öz sözleri we beýik gudratlary bilen şeýtandan üstündigini görkezýär.

Eýp 1; Mat 4:3; Mar 3:23; Luk 13:16; Aýn 2:20.

Şigaýon – sazyň ady bolmagy ähtimal. Zeb 7:1.

Şohrat – Hudaýyň şöhraty Mukaddes Kitapda käte ýagty şöhle ýa-da ot hökmünde, ýa bolmasa bulut hökmünde suratlandyrylýar. Adamlar Onuň şöhratyny çölde sežde edilýän ýerlerde, perişdeler peýda bolanda görüpdirler.

Dünýäniň ahyrynda Isa dolanyp gelen-de, Hudaýyň şöhratyna beslenip geler. Gçk 45:13; Msr 16:7, 10; 1Şam 4:21; Işa 6:3; Hoş 4:7; Hab 2:14.

T

Tabşyryk –

Seret: Kanun.

Tegelek howuz – bürünçden ýasalan uly howuz. Ol ybadathananyň howlusynda goýlup, içi suwdan doldurylypdyr we ruhanylar ondan ellerini we aýaklaryny ýuwupdyrlar.

1Pat 7:23-26; 2ÝÝ 4:2-6,10.

Tämiz – Ysraýyllara tämiz bolmalydyklary aýdylypdyr, sebäbi olar Hudaýyň halkydy we Hudaý mukaddesdir (Lew 11:44). Täميز bolmak üçin olar haram hasaplanýan zatlardan daşda bolmalydylar we ýygy-ýygydan ýuwnup durmalydylar; şeýle hem olary ruhany tarapyndan tämizlemek gerekdi (Lew 14:1-7). Bir adamyň günäsi bilen tutuş halk tämiz bolman bilýärdi (Ýeş 22:17). Öýleri we zatlary hem tämizlemek gerekdi (Lew 14:33-53). Mukaddes Kitap hiç kimiň öz ýüregini tämiz saklap bilmejekdigini öwredýär, şonuň üçin hem adamlara Hudaýyň merhemeti we bagyşlamagy gerek (Sül 20:9).

Seret: Käkilik oty; Murdar.

Täze Aý baýramy – ýewreýler täze Aýyň peýda bolmagyny her aýda uly baýram edip belläpdirler. Olar bu günü surnaý çalmak bilen we ýakma gurbanlygyny hödür etmek bilen belläpdirler. Çöl 29:6; Ezr 3:5; Zeb 81:3.

Täze Äht – bu dört Hoş Habardan, resullar tarapyndan ýazylan dürli hatlardan we Aýanlyk kitabyndan ybarat.

Töwrat –

1. Hudaý tarapyndan Musa pygambere berlen Mukaddes Kanun.

2. Bu Kanundan ybarat bolan Köne Ähtiň ilkinji baş kitaby (Gçk – Kan). Bir gezek, Ýoşyýa patyşanyň şalyk süren döwründe ybadathanada Töwrat tapylýar. Bu bolsa öňki patyşalaryň käbirileriniň munuň bardygyndan bihabardyklaryny aňladýar.

Seret: Kanun.

2Pat 22:8-10; Mat 5:18.

Töwrat mugallymy – Isanyň döwründe Töwrat mugallymlary kanundan oňat baş çykarypdyrlar we sinagogalarda okadypdyrlar. Olar ýewreýleriň baş mejlisinde wekilçilik etmek bilen güýçli topar bolupdyrlar. Biziň Ezra kitabyndan görşümüz ýaly, olaryň topary mürzelerden gelip çykydyr, mürzeler ýazgylary we resminamalary ýazypdyrlar, emma asyrlaryň geçmegi bilen olar hem ýewreý kanunyndan ökde baş çykarypdyrlar, sebäbi olar ony düýrlenen kagyza göçüripdirler we ony doly jikme-jik bilipdirler.

Mat 2:4; 7:29; Luk 6:7; Ýoh 8:3.

Seret: Mürze.

Tuty – owardan bezelen tuty çadyrda, soňrak bolsa Iýerusalimdäki ybadathanada Iň mukaddes otagy mukaddes otagdan bölüpdür. Bu tutudan geçmäge ýylda bir gezek, Günäden saplanma günü diňe baş ruhana rugsat edilipdir.

Msr 26:31-33; 2ÝÝ 3:14.

Seret: Mukaddes çadyr.

Tütetgi – tütetgi dürli görnüşli ösümliklerden we agaçlardan alnydyr we olar kesilende, ýakymly ys beripdir. Olar çalt gatapdyr we böleklere bölünipdir ýa-da owranypdyr. Tütetgi ýakylypdyr ýa-da ýag bilen garylyp, dürli maksatlar üçin ulanylypdyr. Köne Äht döwründe ruhany tütetgini gurbanlyk sypasynda mukaddes çadyrda, soňrak ybadathanada tüteditipdir. Ysraýyl halkyna muny galla

bilen garyp, sadaka hökmünde getirmek hem buýrulypdyr.

Msr 30:1-8; 34-38; Lew 1:1; 16:12; Mat 2:11; Luk 24:1.

Seret: Ladan; Mür.

Tütetgi sypasy –

Seret: Sypa.

U

Urym we Tummym – Urym we Tummym Hudaýyň islegini aýan etmek üçin ulanylypdyr. Olar baş ruhanynyň gursakçasynda saklanypdyr.

Msr 28:30; Lew 8:8; Kan 33:8.

Seret: Efor; Gursakça.

Y

Ybadathana – Süleýman patyşa Iýerusalimde ilkinji ybadathanany gurupdyr (1Pat 6-7; 2ÝÝ 2-4). Babyllylar bu ybadathanany weýran edipdirler we onuň ähli gymmatbaha zatlaryny Babylla äkidipdirler. Käbir ýahudylar Babyll sürgünliginden dolanyp baranlaryndan soň, bu ybadathana b. e. öň 520 – 515-nji ýyllarda täzeden gurlupdyr. Hirod patyşanyň hökümardarlyk eden döwründe (b. e. öň 37-nji ýylyndan b. e. 4-nji ýylyna çenli) bu ybadathana ulaldylyp, has-da owardanlaşdyrylypdyr. Biziň eýýamymyzyň 70-nji ýylynda ybadathana rimliler tarapyndan weýran edilipdir we hiç haçan täzeden dikeldilmändir.

1Pat 5:5; 6:2 2Pat 25:8-17; Ezk 40-46; Neh 8.

Seret: Mukaddes öý.

1622-nji sahypadaky surata seret.

Ybraýym pygamber – Ysraýyl halkynyň ilkinji atasy. Ybraýym pygamber diýip atlandyrylmazdan öň, onuň ady Ybram bolupdyr. Ol çarwa durmuşda ýaşapdyr, onuň aýaly Sara, ogullary hezreti Yshak we hezreti Ysmaýyl bolupdyr.

Hezreti Yshagyň ogly Ýakup Ysraýylyň on iki tiresiniň atasy bolupdyr.

Gçk 11:27-12:8; 15:1-21; 17:5.

Seret: Yshak pygamber; Ysmaýyl pygamber; Ýakup.

Ylýas pygamber –

Seret: pygamber.

Ynsan ogly – bu at Zeburda we Ezekiýel (ýagny Kifl) pygamberiň kitabynda ynsany aňladypdyr. Emma ol Danyýel pygamberiň kitabyňyň 7-nji babynda Hudaý tarapyndan şöhrat we soňsuz patyşalyk berlen kişi üçin ulanylypdyr. Bu kişi Mesih bolmaly diýlip düşünlipdir. Isa Hudaýdan ygtyýarlyk alan hökmünde bu ady Özi üçin ulanypdyr. Ol ejir çekip öldi we direlip göge göterildi, emma Ol ýene ýere kazylk etmäge we Öz halkyny halas etmäge geler.

Zeb 8:5; 145:3; Mar 8:38; Ýoh 3:13-14.

Yshak pygamber – Hudaýyň beren wadasyna görä, Ybraýymyň Saradan bolan ogly. Yshak Hudaýyň ýalkan adamy bolup, Ýakup bilen Ysawyň kakasydyr. Gçk 17:19-21; 21:3-12; 22:1-9; 27:1-46; 35:29.

Seret: Ybraýym pygamber; Ýakup.

Ysmaýyl pygamber – Ybraýym pygamberiň Hajar atly gyrnagyndan doglan nowbahar ogly.

Gçk 16:11,15,16; 17:18-26; 25:9-17; 28:9; 36:3

Seret: Gyrnak aýal.

Ysraýyl – Ýakup Peniýelde Hudaý bilen tutluşanda, Hudaý onuň adyny Ysraýyl diýip üýtgedýär. Köne Ähtde Ýakubyň nesilleri on iki tiräni emele getirip, ysraýyl halky diýlip atlandyrylýar. Köne Ähtiň pygamberlik we goşgy ýazgylarynda «Ýakubyň» ady köplenç ysraýyl halkyny aňlatmak üçin ulanylypdyr. Süleýman patyşanyň ölüminden soň, Demirgazykdaky on tire Günortadaky ýahuda hem benýamin tirelerinden aýrylýar we Ysraýyl adyny saklaýar. Ysraýyl

patyşalygynyň Samariýada öz paýtagty bolupdyr. Günortada iki tire Ýahuda patyşalygyny emele getiripdir. Şonuň üçin hem Köne Ähtiň käbir ýerlerinde «Ysraýyl» sözi diňe Demirgazykdaky on tiräni ýa-da Demirgazyk patyşalygyny aňladypdyr, köplenç bolsa Ybraýym pygamberiň agtygy Ýakubyň ähli nesillerini aňladypdyr. Mukaddes Kitap bu halkyň Hudaýyň saýlan we söýen halky bolandygyny öwredýär, olaryň üsti bilen Hudaý dünýäniň ähli halklaryny ýalkamagy karar etdi. Ysraýyl Hudaý tarapyndan goraldy we ýalkandy, Hudaý olar bilen äht baglaşdy we olara üýtgeşik wadalar berdi. Şeýle hem, Ysraýyl Hudaýyň kanunyny kabul etdi we Hudaý olara pygamberler arkaly gepledi. Gçk 32:28; 46:8; 49:28 Msr 1:1; 2ÝÝ 10:16; 2ÝÝ 11:1; Işa 9:7.

Seret: Ýakup; Ýahuda.

Ysraýylyň on iki tiresi – Ysraýyl (öňki ady Ýakupdy) ogullarynyň ähli nesilleri, olaryň atlary Ruben, Şimgon, Lewi, Ýahuda, Zebulun, Ysakar, Dan, Gat, Aşer, Naftaly, Benýamin we iki sany ýarym tire, Efraýym we Manaşa. Efraýym we Manaşa Ýusubyň ogullary bolup, olar Ýusubyň kakasy Ysraýyl tarapyndan aýratyn söýlülendirler.

Gçk 35:23-26; 41:51-52; 48:5; 49:28; Msr 1:1-5; Ýeş 17:1-18; 1ÝÝ 2:1-2; 6:63.

Seret: Ysraýyl; Ýahuda; Ýakup; Ýusup.

Yzyna satyn almak – ilkinji doglan haýwanlar, şeýle hem, adamlar Rebbe degişli bolupdyr. Uly merhemet edip, Reb ýewreýlere nowbahar ogullaryny we ilkinji bolan eşeklerini yzyna satyn almaga rugsat edipdir. Olar muny Hudaýa bermek üçin ruhana sadaka ýa-da gurbanlyk getirmek arkaly ýerine ýetiripdirler. Reb nowbahar ogullaryny

Müsürde ölümden nähili halas edendigi-
ni hemişe ýatlamaklary üçin ysraýyllara
kada-kanunlar beripdir.
Msr 13:13-15; 34:19-20.

Ý

Ýabuslar – Ysraýyl halky eýelemez-
den öň, Kenganda ýaşan halklaryň biri.
Olar hezreti Dawut patyşa tarapyndan
eýelenýänçäler, Iýerusalimde we onuň
töwereginde ýaşapdyrlar.
Gçk 10:15; Ýeş 3:10; 2Şam 5:6; 1Pat 9:20.

Seret: Kengan.

Ýag – adatça Köne Ähtde zeýtun ýagy.
Zeýtun ýagy gadymy Ysraýylda birnäçe
maksatlar üçin ulanylypdyr. Ol çyrala-
ryň ýagy üçin, ýaralary bejermek üçin
we deridäki ýokuşýan ýaralary bejer-
mek üçin ulanylypdyr. Käte ýagy atyr
bilen garyp, ýakymly ys bermek üçin
derä we saça çalyppdyrlar. Gymmatbaha
ýag kimdir biri patyşalyga, ruhanylyga,
pygamberlige saýlananda, onuň depe-
sinden guýlupdyr, şeýle hem mukaddes
zatlary päklemek üçin olaryň üstüne
serpilipdir. Şeýlelikde, ýag bütewüligiň,
sag-salamatlygyň, Hudaýyň Ruhunyň
gudratynyň we tämizlenmegiň nyşany
bolupdyr.

Msr 25:6; 29:7; Lew 7:10; 14:26; 1Şam 10:1.

Ýag guýmak – saýlanan adamyň
ýa-da bir zadyň üstüne zeýtun ýagy-
ny guýmak bilen ýörite hyzmat üçin
aýry goýlandygyny aňlatmak. Kimdir
biriniň depesine ýag guýlup, ol paty-
şalyga ýa-da ruhanylyga belleni-
lipdir. Gurbanlyk sypasy, tutuş mukaddes
çadyr mukaddes edilmek üçin, ola-
ryň üstüne ýag serpilipdir. Täze Ähtde
mesihiler şypa almak üçin dileg edýän
adamlarynyň üstüne ýag guýupdyrlar.
Isa «Mesih» diýlip atlandyrylýar, bu
«ýag guýlan» diýmegi aňladýar, ýagny

Hudaý tarapyndan saýlanyp bellenen
diýmekdir.

Msr 40:9,15; Lew 4:3; 1Şam. 16:13.

Seret: Mesh ýagy; Mesih. 1628-nji
sahypadaky surata seret.

Ýahuda – Ýakubyň on iki oglunyň
biriniň ady we ýahuda tiresiniň ata-
-babasy. Ýahuda tiresi beýik bolupdyr,
oňa mülk paý diýlip berlen ýer hem uly
bolupdyr we «Ýahuda» diýip atlandy-
rylypdyr. Süleýman patyşa ölerden soň,
Demirgazyk tireler Günorta tirelerinden,
ýagny ýahuda we benýamin tiresinden
aýry çykanlarynda, bu iki tire Ýahuda
patyşalygyny emele getiripdir. Günor-
ta patyşalygynyň Dawut pygamberiň
nesilleri bolan öz patyşalary bolupdyr
we onuň paýtagty Iýerusalim bolupdyr.
Gçk 29:35; 35:22-23; 38:1-26; 49:8; Msr 31:2;
Ýeş 15:1-12; 1Şam 17:12.

Seret: Ysraýyl.

Ýahudalaryň dili –
2Pat 18:26.

Seret: Ýewrey.

Ýahudy – asly ýewrey bolan adam.
«Ýahudy» ady «Ýahuda» sözünden gelip
çykandyr. B. e. öň 586-njy ýylda Ýahuda
patyşalygy babyllylar tarapyndan ba-
sylyp alynýar we halk Babylla sürgün
edilýär. Sürgün döwründe we ondan soň
hem «ýahudy» sözi halky we ysraýyl
tirelerinden bolan islendik adamy aňlat-
mak üçin giňden ulanylypdyr. Adamzady
halas etmek üçin we Hudaýyň Şalygyny
berkarar etmek üçin Isanyň Hudaý ta-
rapyndan iberilendigine ynanan ilkinji
adamlar ýahudylar bolupdyr.
Neh 1:2; Est 3:4; 9:1-6.

Seret: Babyl, Ýahuda.

Ýakma gurbanlygy – bu aýratyn gur-
banlyk bolup, mal soýlandan soň, onuň
ähli bölekleri gurbanlyk sypasynda bü-
tinleý ýakylýar. Ot ýakylandan soňra,

gurbanlyk otda ýanyp tüssä öwrülipdir. Asmana ýetýän bu gurbanlygyň tüsse-siniň ysy Hudaýa ýarapdyr.

Gçk 8:20; 22:2; Lew 1:2-17.

Ýakup pygamber – hezreti Yshagyň ogly, Ybraýym pygamberiň agtygy, ol Hudaý tarapyndan wada berlen ýalka-nyşa eýe bolupdyr. Ýakup Peniýelde Hudaý bilen göreş tutanda, Hudaý Ýakubyň adyny Ysraýyl diýip üýtgetdi. Ýakubyň on iki ogly bolupdyr we bu ogullar ysraýyl halkynyň on iki tiresiniň ata-babasy bolupdyr.

Gçk 25:19; 27:6; 32:22-30; 35:22-26.

Seret: Ybraýym pygamber; Yshak pygamber; Ysraýyl; Ýahuda.

Ýalkamak – Hudaýyň niýeti we islegi adamzady ýalkamaklyk bolup, bu Onuň ykrar eden ähtiniň merkezinde ýerleşýär. Ybraýym pygamberiň üsti bilen Hudaý ýer ýüzündäki ähli adamlary ýalkamaklygy wada berdi (Gçk 12:3). Bu wada Ybraýym pygamberiň nesli bolan Isa Mesihiniň üsti bilen amala aşdy (Gal 3:14). Mukaddes Kitap Hudaýyň diňe dogry adamlary ýalkaýandygyny öwredýär, sebäbi olar Hudaýy söýýärler we Oňa tabyn bolýarlar. Täze Ähtde ýalkanmak düşünjesi has giň, ýagny muňa diňe bir baýlyk girmän, eýsem bu we indiki durmuşda ruhy taýdan ýalkanmak hem girýär. Isa eýerýänler direliş gününde Hudaýyň özlerini ýalkajakdygyny bilýärler (Mat 25:34). Onuň manysy «nätlelemek» sözi bilen gapma-garşydyr. Gçk 1:22,28; 12:3; Kan 28:1-12; Mat 25:34; Luk 14:14; Efe 1:3.

Ýaşulular – Ysraýyl halkynyň bütin taryhynyň dowamynda, hatda Isanyň döwründe ýaşulular ýolbaşçylyk etmäge, öwretmäge we adamlaryň üstünden ygtyýarlygy ýöretmäge jogapkär bolupdyrlar. Olar käte öz borçlaryny dogry we

adalatly berjaý etmändirler, şonuň üçin Hudaý olary pygamberleriniň üsti bilen ýazgarypdyr. Ýygnaklarda Isanyň yzyna eýerýänleriň arasynda bu hyzmaty ýyg-nagyň ýolbaşçylary ýerine ýetiripdirler. Aýanlyk kitabynda ýaşulular Isa Mesihe iman etmek arkaly ähli halas bolanlary aňladypdyr.

Msr 3:18; 4:29; Lew 4:15; Kan 19:12; Rut 4:2,9; Işa 3:14; Aýn 4:4.

Ýazyk gurbanlygy – eger kimdir biri tötänden günä eden bolsa ýa-da haram zatlary ellän bolsa, onda bu gurbanlyk arkaly ruhany olary günäsinden saplapdyr. Lew 5:2-19.

Ýedutun – ol 1ÝÝ 16:41-de beýan edilýän Dawut pygamberiň baş sazandalarynyň biri bolan bolmagy ähtimal; başga bir manysy «boýun egdirmekdir». 1ÝÝ 16:41.

Ýehoşapat jülgesi – bu ýer Iýerusalimiň golaýyndaky jülge üçin ulanylyan atdyr, ýagny ol Iýerusalime garşy ýyganan milletlere Hudaýyň yglan eden jezasynyň beýan edilýän ýeri bolupdyr. Ýowel kitabyň 3-nji babynyň 14-nji aýadynda bu höküm jülgesi diýlip atlandyrylypdyr.

Ýow 3:2,12,14.

Ýewrey –

1. Asly näbelli köne söz, bu ysraýyl halky üçin ulanylypdyr. Şeýle hem bu Ybraýym pygamberiň asyl gelip çykyşyny görkezmek üçin ulanylypdyr.

2. B. e. öň 586-njy ýylda Babyl sürgüni döwrüne çenli, esasan, ysraýyl halky tarapyndan ulanylan dil. Halk sürgünden dolanyp gelenden soň, olaryň aglabasy bu dile derek arameý dilinde gürläpdir. Köne Ähtiň köp ýeri ýewrey dilinde ýazylypdyr.

Gçk 14:13; 39:14,17; 40:15; 41:22; 43:32; Msr 1:15-19; 21:2; 1Şam 4:6

Seret: Arameý.

Ýunus pygamber – Ninewe halkynyň pis işleri üçin olary Hudaýyň weýran etjekdigi barada duýduryş beren pygamber. Onuň duýduryşy sebäpli halk toba etdi we Hudaý olary bagyşlady.

Ýunus kitaby.

Ýusup pygamber – Ysraýylyň in söýgüli ogy, Efraýym bilen Manaşanyň kakasy. Doganlary ony gul edip satdylar, emma Hudaý ony halas etdi we Müsür patyşasynyň «sag eli» etdi. Ol ýerde Ýusup doganlaryny we tutuş maşgalasyny, şeýle hem köp müstürlileri uzak wagtlap bolan gurakçylyk döwründe açlykdan halas etmekte esasy hyzmaty bitirdi.

Gçk 30:24-25; 37:1–50:26.

Seret: Faraon.

Ýygnagyň hyzmatçysy – Isa göge göterilenden soň we Mukaddes Ruh inenden soň, mesihiler toparyna okatmaga we hyzmat etmäge bellenen ýörite adamlar tarapyndan ýolbaşçylyk edilipdir. Munda belli bir düzgün bolmandyr, muňa garamazdan Pawlus öz hatlarynda nähili adamlaryň ýolbaşçylyk etmelidigi barada anyk görkezmeler beripdir. Isa başgalara hyzmat etmeklige örän ýokary baha beripdir.

Res 14:23; 1Pet 5:1-4; 1Tim 3:1-13; Rim 16:1; 1Tim 5:17-21; Tit 1:5-9; Ýew 13:7,17.

Ýygnagyň ýolbaşçylary –

Seret: Ýaşulular.

Ýygnak – Täze Äht döwründe Isa ynanýanlar sežde etmek üçin Iýerusalimdäki ybadathanada ýygna-nysypdyrlar. Mundan soň tizara olar öz öýlerinde ýygna-nysyp başlapdyrlar. Hoş Habar tutuş Rim imperiýasynda wagyz edilensoň, ýygnaklar köp ýerlerde gurnaldy. Bu günki gün ýygnaklar

dünyäniň ähli ýerlerinde geçirilýär. Bu ýygnaklaryň ählisi bir beýik Ýygna-gyň bölümi hasaplanyp, onuň düzümi Isanyň döwründen tä şu güne çenli me-sihilerden ybaratdyr.

Mat 16:18; Res 8:1; 9:31; Rim 16:5; 1Kor 11:18; Efe 5:23-32; Aýn 1:11.

Z

Zebur – 150 mezmurdan ybarat top-lum, olaryň köpüsi Dawut pygamber tarapyndan ýazylandyr. Zebur Köne Ähtiň bir bölegidir.

Seret: Dawut pygamber; Köne äht; Mezmur.

Zekat –

Seret: Ondan biri.

Zygyr – Orta Gündogarda ösümligiň bir görnüşi. Zygyr üýşmegini ýygnap, suwda ezipdirler, soňra guradyp, sü-ýümini aýratyn alyp, ondan ýüplük örüpdirler we ondan nepis mata dokap-dyrlar. Ahyrynda, dokalan zygyr mata ýüň mata garanda gymmat hasaplanyp-dyr, sebäbi ony yssy howada geýmek ýakymlly bolupdyr we ony öndürmek kyn bolupdyr. Ruhany geýimleriniň käbirleri zygyr matadan dokalypdyr. Msr 9:31; 25:4; 26:1; Lew 6:10; 16:4; Sül 31:13; Dan 10:5.

Zyýarat nagmasy – Ýewreýçe «ýoka-ry çykýan aýdym» diýmekdir. Bu aýdym dagyň yokarsynda ýerleşýän ybadathana çykylanda aýdylypdyr. Bu aýdymlar dini baýramçylyklar üçin Iýerusalime bar-ýarkalar, ýolda zyýaratçylar tarapyndan aýdylyp, ybadathanada baýramçylygyň bir bölegi hökmünde sežde edipdirler. Bu söz käbir mezmuryň ýewreýçe adynyň bir bölegidir.

Zeb 119-133.